

Rs. 12 /-

चांदोबा

सासू–सून

सुंदरी माहेरी अत्यंत लाडांत वाढलेली होती. घरांतले कोणतेही काम ती कधी करत नव्हती. पण लग्न झाल्यानंतर मात्र सासू तिच्याकडून घरांतले सगळे काम करवून देऊं लागली.

जेव्हां जेव्हां सुंदरी माहेरी जाई, तेव्हांतेव्हां ती आपल्या आईजवळ आपले दुःख सांगत डोळ्यांतून अश्रू गाळीत बसायची. मग तिची आई तिची समजूत घालीत म्हणायची, ''आम्ही तुला कांहीही कामधाम शिकवलं नाही, ही आमची अगदी मोठी चूक झाली खरी! पण तुझ्या सासूबाई आमची ही चूक सुधारत आहेत. कांहीही काम न करता घरांत नुसतेच रिकामे बसून राहायचे, हे कांही तुला शोभत नाही. तुझ्या सासूबाई आईप्रमाणेच आहेत. त्या सांगतील ते ऐक आणि तशी नीट वाग.''

पण सुंदरीचा पिता म्हणाला, ''काम शिकवत असतील ते ठीक आहे, पण सुनेला त्रास कशाला द्यायचा? ते कांही नाही, मी माझ्या मित्रांना सांगून तुझ्या नवऱ्याला शहरांत नोकरी देववतो. म्हणजे तुझे कष्ट कमी होतील.''

वडिलांच्या म्हणण्याप्रमाणे सुंदरीचे कष्ट दूर झाले. तिचा पती अभय याला जशी शहरांत नोकरी मिळाली, तशी ती दोघे शहरांत आली आणि त्यांचे नवे घरकुल सुरुं झाले. घरांतले घरकाम करायला सुंदरीने भागमती नांवाची एक कामवाली मदतनीस ठेवली.

भागमतीच वागणं पाहून सुंदरीला नेहमी आश्चर्य वाटत असे. शेजारी शारदा ही गृहिणी राहात होती, तिच्याकडे भागमती मन लावून काम करायची. शारदाला तीन मुलें होती - दोन मुली व एक मुलगा. मुली नेहमी आरडाओरडा, दंगा करीत असत. अजून सुंदरीला मूलबाळ नव्हते. तरीसुद्धां सुंदरीच्या घरांत काम करताना भागमती नेहमीच चिडचिड करीत असे.

कांही दिवसानंतर सुंदरीच्या सासूबाईने आपण येत असल्याचा निरोप पाठवला. आपण कांही महिने तरी राहूं, हेही तिने कळवलं होतं. हे समजल्यावर सुंदरी घाबरली. आपली सासू इथे येऊन त्रास देईल आणि सारखं कामाला जुंपेल याची तिला चिंता नव्हती. खरी काळजी भागमतीची होती.

सासूबाई आल्यानंतर नेहमीप्रमाणे त्या येताजाता टोमणे मारायच्या, घरकामाचा रगाडा वाढवायचा, ही त्यांची संवय होती. पण भागमतीला कुणी कांही बोललं तर ती लगेच फटकळपणें उत्तर द्यायची. काम किती वाढलंय हा पाढा ती रोज बोलून दाखवायची. आपली नाराजी जाहीरपणे सांगायची. सासूबाई आल्यानंतर तर ती जास्तच चिडायला लागली होती. तिला कांही बोललं तर काम सोडून जायची धमकी ती देऊं लागली. भागमती गेली तर दुसरी बाई कुठली मिळणार? सारं काम सुंदरीला करावं लागलं असतं.

सुंदरीने आपल्या पतीला आपली समस्या सांगून म्हटलं, ''सासूबाई माझं कांही ऐकणार नाहीत. पण तुम्ही आईला सांगा कीं भागमतीशी भांडणतंटा करुं नकोस!''

अभयने बायकोच्या इच्छेनुसार आई आल्यानंतर तिला सांगितले, ''आई, तुला त्रास होऊं नये व मदत व्हावी म्हणून भागमती नांवाची मदतनीस ठेवली आहे. पण तुला एक गोष्ट मात्र लक्षांत ठेवायला हवी हं! शहरांत राहाणारे गांवांत राहाणाऱ्यांपेक्षां वेगळ्या स्वभावाचे असतात. थोडे स्पष्ट बोलतात, कुणाची फिकीर बाळगत नाहीत!

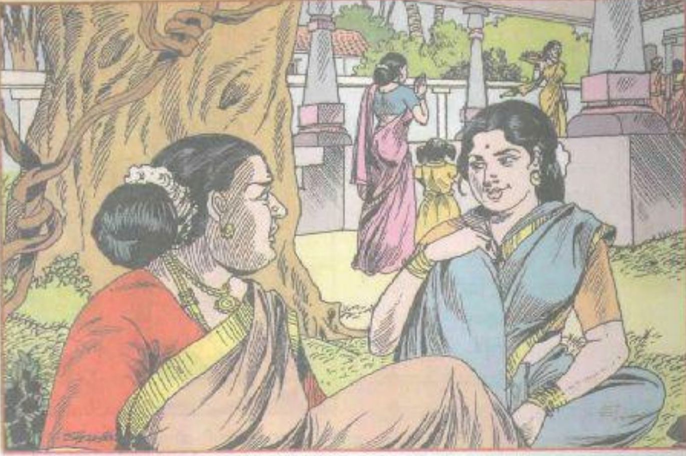
कुणी नाराजी दाखवलेली त्यांना आवडत नाही. तू भागमतीशी नीट वागलीस, तिला सांभाळून घेतलेस तर इथें आरामांत राहाशील. ती काम सोडून जाणार नाही, ही जबाबदारी तुझी! नोकराचाकरांशी कसं वागावं ते कांही तुझ्या सुनेला नीटसं जमत नाही.''

अभयची आई चतुर होती. मुलाने सुनेच्या सांगण्यावरुन हे प्रास्ताविक केलंय, हे तिच्या लगेच लक्षांत आलं. सुनेला धडा शिकवायचा तर भागमती काम सोडून कशी जाईल, ते पाहायचं तिने ठरवलं. भागमतीला भरपूर काम पडेल असं ती करायला लागली. पण भागमती मात्र निमूटपणे काम करत होती, आणि तिची कुरबूरही थांबली होती. तरीसुद्धां, कांही चुकलं कीं अभयची आई भागमतीला रागावत होती.

कांही दिवस भागमती गप्प बसली. पण जेव्हां तिला असह्य झालं, तेव्हां अभयच्या आईला ती

कस्तुरी श्रीवास्तव

म्हणाली, "तुम्ही सारखं असं बडबडत राहिलात तर मी निघून जाईन."

"उगीच धमकी देऊं नकोस. जायचं तर निघून जा. तू गेलीस तरी माझी सून सगळं कामकाज सांभाळील बरं!" अभयच्या आईने ताठ्यांत सांगितलं.

त्यावर भागमती गप्प बसली. सासूबाई जे जे काम सांगत होत्या, ते आनंदाने करुं लागली. एक दिवस भागमती सुंदरीला म्हणाली, "तुमच्या सासूबाई आल्यावर घरांतले काम बरेच कमी झाले आहे. त्या इथेंच कायमच्या राहिल्या तर चांगलंच की!"

भागमतीचं बोलणं सुंदरीला विचित्र वाटलं; पण भागमती काम सोडण्याचा विचार करीत नाही. हे पाहून तिला हायसे वाटले. तिने अभयला सांगितलं, "तुमची आई जशी होती, तशीच आहे. त्यांच्या स्वभावात कांहीही बदल झालेला नाही. त्यांना पाहिजे तितके दिवस राहूं देत कीं! भागमती पहिल्यासारखी सारी कामं नीट करतेय!"

अभयला आईचा स्वभाव चांगलाच ठाऊक होता म्हणून त्याला कांहीच आश्चर्य वाटलं नाही. पण भागमतीचं वागणं मात्र त्याला विचित्र वाटलं. असेच दोन महिने गेले. सासूबाई कांही गांवी परत जायचं नांव काढेना. सुंदरीची देखील कांही तक्रार नव्हती. सासूबाई भागमतीला रागवायला लागल्या, तरीदेखील भागमती पहिल्यापेक्षां जास्त काम करत राहिली.

एक दिवस शेजारची शारदा सुंदरीच्या सासूबाईंना मंदिरात घेऊन गेली. देवदर्शन झाल्यानंतर दोघीजणी देवळासमोरच्या झाडाखाली पारावर बसल्या.

शारदाने सुंदरीच्या सासूबाईंना सांगितले, "तुम्ही रागावूं नका, पण राहावत नाही म्हणून विचारतेय. तुम्ही गांवी परत केव्हां जाणार आहात?" सासूबाईंनी या प्रश्नाला रागावून उत्तर दिले, "मी गांवी परत जावं याची तुला कां ग इतकी घाई?"

त्यावर शारदा नम्रपणे म्हणाली, "रागावूं नका, सासूबाई! मीही तुमच्या सुनेच्या, सुंदरीच्या वयाचीच आहे. मी तीन लहान मुलांची आई आहे. त्यांना सांभाळणे मला एकटीला जमत नाही. भागमती तुमच्या घरांत काम करते. तशी माझ्या घरांतही करते आहे. पण तिचा स्वभाव अगदी विक्षिप्त आहे. तिला गप्पा मारायला, भोचकपणा करायला फार आवडतं. माझ्या पतीने तिची ही आवड लक्षांत ठेवली. तिच्यासारखी कष्टाळू, चांगली कामवाली कांही शहरांत लगेच मिळणार नाही, म्हणून ते मुद्दामच तिच्यादेखत मला कांही वेळा रागावतात किंवा गांवातल्या इतर लोकांच्या गोष्टी सांगत बसतात. ते ऐकून भागमती अतिशय खूष होते. त्या आनंदात ती घरांतलं सारं काम अगदी मन लावून करुन टाकते. तुम्ही सुनेच्या तक्रारी सांगता, सुनेला कधीमधी रागावता, ते तिला नक्कीच आवडतं. म्हणून ती तुमच्या घरी कामाला उशीर करत नाही कधी!

त्यावरुन वाटतं कीं माझे पती तुलनेने तुमच्यापेक्षां खूपच कमी बोलत असावेत. खरंच, पण मी हे म्हटलं म्हणून रागावूं नका हां सासूबाई!"

हे ऐकून सुंदरीची सासू गप्पच झाली. शेजारी-पाजारी तिचे सुंदरीशी वागणे, त्या दोघींची आपसांतली तेढ, याच्याबद्दल काय बोलत असतील देव जाणे! लोकांना काय, टाळ्या पिटायला विषय हवाच असतो. तेव्हांपासून सासूच्या वागण्यांत बदल झाला. ती आता घरांत बरेच काम करायला लागली. भागमतीने देखील काम सोडण्याची धमकी द्यायचे बंद केले. कारण नाहीतर ही चांगली नोकरी हातांतून गेली असती, हे तिला पक्के ठाऊक होते.

तिखट रोडगा

सुभाष हा दाणापुरांतल्या धनिकांपैकी एक होता. जरी तो श्रीमंत होता, तरी त्याला आपल्या दोन्ही मुलांची, चंद्र व सूर्य, यांची फारच काळजी वाटत होती. दोघेही आता दहा व बारा वर्षांचे झाले होते, पण दोघांना काडीची अक्कल नव्हती.

सुभाषला भेटायला आलेल्या एका नातलगाने त्याला सांगितले, ''तुझ्या मुलांच्या शिक्षणाची इतकी चिंता कशासाठी करतो आहेस? आमच्या गांवात एक पंडित आले आहेत. ते अगोदर माणसाच्या मनाची परीक्षा करतात. त्यांत कांही त्रुटी आढळल्या, तर त्या सुधारण्यांत त्यांचा हातखंडा आहे.''

सुभाष त्या पंडितांना भेटला. त्याचे सविस्तर बोलणे ऐकल्यानंतर पंडितांनी म्हटलं, ''जशी बुद्धिमान माणसे असतात, तशीच भोळी व खुळीही असतात. त्यांत फारशी काळजी करण्याचे कारण नाही. मी एक दिवस तुमच्याकडे येईन आणि तुमच्या मुलांची चांचणी घेईन.''

एका आठवड्यानंतर पंडित सुभाषच्या घरी आले. त्यावेळी सुभाष दोन्ही मुलांना थाळींत जेवायला वाढीत होता. एका भांड्यात तिखट रोडगा ठेवला होता.

सूर्य व चंद्र, दोघांनीही तो पदार्थ मागितला. पंडितांनी त्या दोघांना सांगितले, ''तो तिखटजाळ आहे बरं! एक तुकडा खाल्लात कीं तुम्हाला समजेल. फक्त एकवार तो पदार्थ डोळ्यांनी पाहा.''

दोघे भाऊ जेवायला लागले. तेव्हां चंद्र म्हणाला, ''दादाने दोनदा त्या भांड्याकडे बघितलंय. आता नक्की तो आजारी पडेल.''

त्यावर पंडितांनी सुभाषला म्हटलं, ''तुमच्या दोन्ही मुलांमधे धाकटा मुलगा जरासा हुशार दिसतो आहे. मी आता त्याच्यापासूनच त्यांचा अभ्यास सुरूं करीन.''

-कमलनाथ

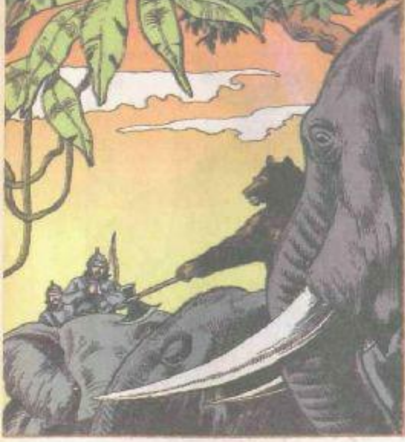
अस्वल्या मांत्रिक

10

(अस्वल्या वधिकाकडून दुर्मुखराजाचा शिरच्छेद झाला असता, तो उग्रदंडामुळे वाचला. दुर्मुखला मांत्रिकाकडे घेऊन जाण्याची जबाबदारी त्याने घेतली. वन्य शिकारीदेखील अस्वल्या वधिकाच्याबरोबर चंद्रशिला नगरांत जायला तयार झाला. हत्तीवर बसून आलेल्या चार आगांतुकांनी अस्वल्या वधिकास अडवले. यानंतर...)

आपल्यावर येऊन पडणाऱ्या बाणांना परशूने अडवत वधिक त्यांना दूर हटवूं लागला. आपल्या तुटक्या सोंडेच्या हत्तीला त्या सैनिकांवर चालून जायला त्याने आज्ञा दिली. दोन हत्तींचा सामना झाला. भयंकर चीत्कार करीत दोन्ही हत्ती एकमेकांशी लढायला लागले. त्यावेळी अस्वल्या वधिकाने ''जय सिरस भैरव'' अशी आरोळी ठोकून शत्रूच्या हत्तीवर आपल्या परशु फेकला. त्याच्या घावामुळें हत्तीचा एक दांत केळीच्या बुंध्यासारखा तुटला, आणि दूर जाऊन पडला. त्या गडबडींत तो पारधी हत्तीवरुन घसरुन खाली पडला.

दांत तुटलेला हत्ती वधिकाच्या हत्तीच्यासमोर घाबरुन पळाला, तेव्हां दुसऱ्या हत्तीवर स्वार झालेले सैनिक भेदरले व ओरडून म्हणाले - ''आम्हाला वाटलं होतं कीं हत्तीवर बसलेला कुणीतरी अस्वलाचे कातडे पांघरुन गंमतीत बसला आहे, पण आता वाटतं कीं हा युद्ध विद्या शिकलेला एक खराखुरा अस्वलच आहे.'' असं म्हणून आपल्या हत्तीला त्यांनी मागच्यामागे

वळवले. अस्वल्या वधिकाने आपला अंगरक्षक बनलेल्या त्या पारध्याकडे बघितले. तो जमिनीवर बेशुद्ध पडलेला होता.

आपल्या हत्तीला त्याने पुढे जाऊं दिले आणि पळून जाणाऱ्या दोन्ही हत्तींना आडवले व म्हटले, "अरे, मी कांही खरा अस्वल नव्हे! अपराध्यांचे मस्तक उडवणारा मी पेशाने वधिक आहे. जर तुम्हाला आपले प्राण वांचवायची इच्छा असली तर थोडा वेळ कां होईना, पळून जायचा प्रयत्न करुं नका. माझ्या प्रश्नांची उत्तरे द्या."

त्याचा भयानक आवाज आणि त्याहूनही भयंकर आकृती बघून ते सैनिक भीतीने थरथर कांपू लागले.

त्यानंतर अस्वल्या वधिकाने सोंडतुटक्या हत्तीबरोबर शत्रूच्या हत्तींच्याभोवती दोन वेळा प्रदक्षिणा घातली. आपला परशु त्यांतल्या एका हत्तीच्या डोक्यावर टेकवून त्याने सैनिकांना विचारले, "अरे, आता खरं काय ते सांगा, तुम्ही कोण आहात? तुम्ही "दुर्मुख महाराज की जय" अशा घोषणा केल्यात. त्या राजाचे मस्तक माझ्याकडे गहाण ठेवलेले आहे."

उत्तरादाखल शत्रूच्या एका सैनिकाने आपले डोके लववून वधिकाला प्रणाम केला नि म्हटले, "महाराज, आम्ही ज्या राजाचा जयघोष केला, ते उदयगिरीचे राजा दुर्मुख आहेत. त्यांना एक हत्तीवर स्वार असणाऱ्या व्यक्तीने त्या अरण्यांत बंदी बनवले आहे. म्हणून त्यांची सुटका करण्यासाठी आम्ही त्यांना शोधतो आहोत.

हे ऐकून वधिक आश्चर्यचकित झाला व म्हणाला, "तुमच्या महाराजांना शत्रूपासून वांचवण्यासाठी तुम्ही या दाट अरण्यांत फक्त चौघेजणच आला आहात कां?"

ते सैनिक एकमेकांकडे बघूं लागले. अस्वल्या वधिकाने यावेळी आपला परशु त्यांच्या हत्तीच्या मस्तकावर टेकवून त्यांना धमकावले, "अरे, तुम्ही जर खरं काय ते सांगितलं नाहीत तर या हत्तीचं कुंभस्थळ या परशूने चिरुन टाकीन. त्यानंतर तुमच्या डोक्यांचीही तीच दशा होईल."

त्यावर एक सैनिकाने उत्तर दिले, "महाराज! दुर्मुख राजाच्या किल्ल्यावर सूर्यभूपती नांवाच्या एका मांडलिक सरदाराने हल्ला करुन गड ताब्यांत घेतला आहे. त्यावेळी जी लढाई झाली, त्यांतून आम्ही कसेबसे वाचलो. आणि आमच्या राजाच्या शोधांत या अरण्यांत इथें आलो आहोत."

"तुमची राजनिष्ठा कौतुक करण्याजोगी आहे. पण ज्या राजासाठी तुम्ही इतकी सगळी संकटे झेललीत, तो दुर्मुखराजा चंद्रशिला नगरीवर हक्क गाजवण्यासाठी आला होता. पण वाटेंत एक मोठा मांत्रिक आणि कालीवर्मा नांवाचा एक महान वीर यांचा अपमान राजाने केला आणि तो संकटात सांपडला आहे. तो उदयगिरीला जिवंत पोंचणे कठीणच आहे. तेव्हां तुम्ही आता दुसऱ्या एखाद्या राजाच्या दरबारांत नोकरी शोधायला जावे हे बरे!" अस्वल्याने समजावले.

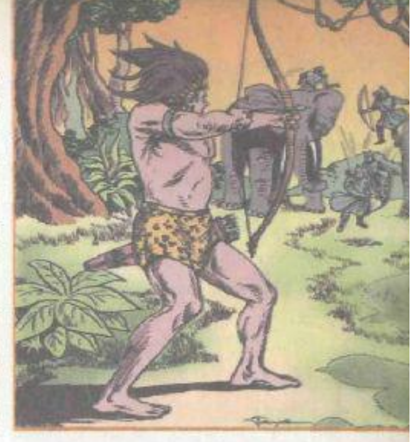
तेवढ्यांत दुर्मुखराजाचा अंगरक्षक तिथे पळतपळत येऊन म्हणाला, "वधिक महाराज! तुमच्या मागोमाग चालत असताना आम्ही हत्तीची आरोळी ऐकली. तेव्हांच आम्हाला शंका आली की आपल्या हत्तीला या अरण्यांतल्या हत्तींनी अडवलं तर नसेल?"

दुसऱ्याच क्षणीं तो पारधी शुद्धीवर आला व उठून बसला. आपली तीरकमान हातात घेऊन त्याने सैनिकांच्या रोखाने नेम धरला व विचारले, "कुणी आमच्या वधिकमहाराजांना अडवले आहे?"

"अंगरक्षक महाराज! आम्हाला वांचवा." असं ओरडून सैनिकांनी हत्तीच्या पाठीवरुन खाली उडी मारली.

आपल्याला ओळखून हांक मारणारे हे कोण लोक असावेत, या विचाराने अंगरक्षकाने त्यांना निरखून विचारले, "अरे, तुम्ही आहात होय? नगरांत राहायचे सोडून या अरण्यांत तुम्ही कशासाठी आला आहात?"

हा प्रश्न ऐकून अस्वल्या वधिक मोठमोठ्याने हंसायला लागला व म्हणाला, "ते तर एक मोठेच

रामायण आहे. तुमच्या दुर्मुखराजाच्या किल्ल्यावर कुणा मांडलिकाने ताबा मिळवला आहे. पण थोड्याच वेळाने त्याचा शिरच्छेद होणार आहे. तेव्हां याचा त्याला कांहीच फायदातोटा नाही!"

त्यावेळीच राजा दुर्मुख व त्याच्या मागून उग्रदंड राक्षस व वन्य डाकूही तिथे आले. दुर्मुखने आपल्या सैनिकांना ओळखले व त्यांना विचारले, "तुम्ही इथे कां आलात?"

सैनिकांनी उत्तर देण्यापूर्वीच अस्वल्या वधिक हत्तीवरुन खाली उतरुन दुर्मुखला म्हणाला, "दुर्मुख! हाच प्रश्न तुझ्या अंगरक्षकांनीदेखील त्यांना विचारला होता. मी सांगतो, ऐक! तुझा किल्ला कुणा मांडलिकाकडे गेलेला आहे."

"कोण आहे तो मांडलिक?" दुर्मुखने आपली तलवार परजत सैनिकांना विचारले, "माझा तर एकच सूर्यभूपती मांडलिक आहे. त्यानेच माझा

गड ताब्यांत घेतला असेल. दुसऱ्याच्या ताब्यांत गड देऊन तुम्ही पळपुटे इथें आलात होय? या ᐧᐧ ाधासाठी मी आत्ताच तुम्हाला यमसदनाला ... ंतो." असं म्हणून दुर्मुख सैनिकांच्या दिशेने झेपावला.

उग्रदंड राक्षसाने झटकन पुढे होऊन दुर्मुखचा हात पकडला, व त्याला थांबवीत म्हटले, "दुर्मुख, उतावीळपणा करुं नकोस. प्रथम अस्वल्या वधिक व मांत्रिकाच्या तावडीतून स्वतःला वांचवा. त्यानंतर तुझा किल्ला तुला परत मिळावा म्हणून आम्ही सर्वजण तुला मदत करुं."

हे ऐकून दुर्मुख जरा नरमला. उग्रदंडाचे दोन्ही हात पकडून तो म्हणाला, "उग्रदंड महाराज! जर माझा मृत्यू निश्चित होणारच असेल, तर मला एका राज्याचा राजा म्हणूनच मरण येऊं दे. तुमच्या मदतीने त्या दुष्ट मांडलिकाचे मस्तक किल्ल्याच्या बुरुजावर लटकावून मी अगदी आनंदाने त्या अस्वल्या मांत्रिकाकडे माझा शिरच्छेद करण्यासाठी जाईन."

दुर्मुखचे दुःख पाहून उग्रदंड राक्षसाला त्याची दया आली. त्याने अस्वल्या वधिकाकडे जाऊन विचारले, "ऐक, वधिका! दुर्मुखच्या मागणीत कांहीही चूक नाही. आपण तसं करायचं कां?"

दोनचार क्षण विचार करुन अस्वल्या वधिकाने सर्वांकडे नजर फिरवीत म्हटले, "तुम्ही सगळे मिळून शेवटी मला फसवणार तर नाही ना?" आणि तो आपल्या परशूची धार तपासूं लागला.

उग्रदंडाने विचार केला कीं अस्वल्या वधिक उगीच चिडण्यापेक्षां प्रथम त्याला जरा शांत करायला हवे. त्याने हंसतहंसत वधिकाच्या खांद्यावर जरा थोपटल्यासारखे करुन म्हटले, "वधिकभाऊ! तुमच्या परशुचे पाते किती धारदार आहे ते आम्हाला ठाऊक आहे ना! पण अस्वल्या मांत्रिकाने जे मस्तक आणायला सांगितलं आहे ते राजा दुर्मुखचं कीं पदच्युत झालेल्या दुर्मुखचं?"

अस्वल्या वधिकाला हा प्रश्न नीटसा कळला नसावा. तो गोंधळून म्हणाला, "उग्रदंड! मला वाटतं की तूं कांहीतरी उलट सुलट बोलून मला धर्मसंकटात टाकणार नाहीस ना? जे सांगायचं आहे, ते स्पष्टपणे सांगून टाक कीं!"

"तर, मग ऐक! दुर्मुखराजाला आपल्या प्राणांपेक्षां आपल्या राज्याची जास्त काळजी वाटतेय. म्हणून राजद्रोही सूर्यभूपतीला किल्ल्यांतून पळवून लावले तर जगांत तो सगळ्यांना उजळ

माथ्याने सांगू शकेल कीं उदयगिरीचा किल्ला हा दुर्मुखराजाचाच आहे. आणि नंतर आपण त्याला अस्वल्या मांत्रिकाकडे घेऊन जाऊ!"

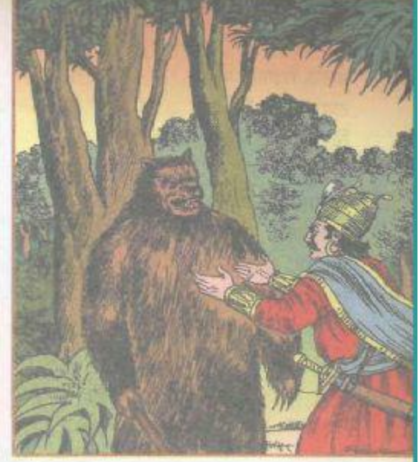
राजा दुर्मुखने दोन्ही हात जोडून नम्रपणे म्हटले, "वधिक महाराज, कांही घटकांच्यानंतर मी हे जग सोडून जाणार आहेच. तेव्हां माझी ही अंतिम इच्छा पूर्ण करावी."

वधिकाने होकारार्थी मान डोलावली. त्याच वेळी पारध्याने एका झाडाच्या बुंध्यावर एक बाण तटकन सोडला व म्हटले, "वधिकराजा! त्या मांडलिकाला माझ्या बाणाची शिकार होऊं दे. अरण्यांतले पक्षी मारणाऱ्या शिकाऱ्यांकडून तो करवसुली करत असे."

लागलीच चोरांचा सरदार नागमल्ल आपली तलवार उपसून बोलला, "तो सूर्यभूपती फारच दुष्ट आहे. आम्ही प्राणांची पर्वा न करता अरण्यांतून जाणाऱ्या प्रवाशांना लुटून आमचे पोट भरतो. आम्ही लुटलेल्या मालांतला अर्धा भाग वसूल करुन आणण्यासाठी तो त्याचे सैनिक पाठवीत असे."

"असं करत होता काय? तर मग चलाच. आपण अस्वल्या मांत्रिकाला आपण मांडलिकांचे मस्तकदेखील भेट देऊं या. पण हे सांग, उदयगिरी नगर इथून किती दूर आहे? अस्वल्या वधिकाने त्वेषाने विचारले.

"पायवाटेने जर गेलं तर अर्ध्या प्रहराच्या आंत आपण उदयगिरीला पोंचू शकतो. मी सर्वांच्यापुढे राहून रस्ता दाखवतो. अस्वल्या वधिक भाऊ, मला तुमच्या तुटक्या सोंडेच्या हत्तीवर बसायची परवानगी द्याल कां?" पारध्याने विचारले.

अस्वल्या वधिकाने मान डोलावली आणि तो हत्तीवर जाऊन बसला. उग्रदंड राक्षसाने दुर्मुख-राजाचे खांदे पकडून त्याला वर उचलले आणि त्याला दांत तुटलेल्या हत्तीवर बसवत तो वधिकाला म्हणाला, "अरे वधिका! तुझ्या संमतीनचे मी या दुर्मुखराजाला हत्तीवर बसवतो आहे. थोडा वेळ कां होईना, पण राजा म्हणून दुर्मुखचा मान आपण ठेवायला हवा, नाही कां?"

दुर्मुखराजाबरोबर आणखी दोन सैनिक हत्तीवर बसले आणि चोरांचा नायक नागमल्ल, त्याचे दोन साथीदार आणि दुसरे दोन सैनिक, असे दुसऱ्या हत्तीवर चढून बसले. पारधी रस्ता दाखवीत होता. उग्रदंड राक्षस आपली दगडी गदा खांद्यावर ठेवून मोठमोठ्या टांगा टाकीत त्यांच्यामागून चालायला लागला.

अर्ध्या प्रहरानंतर ते सर्वजण अरण्यांतून एका

मोठ्या मैदानांत पोंचले. समोर एक मोठा किल्ला, त्याच्यामागे राजवाडा आणि एक नगर त्यांना दिसूं लागले. किल्ला पाहताच दुर्मुखराजा काळजीच्या स्वरांत अस्वल्या वधिकाला म्हणाला, "वधिकमहाराज, यावेळी त्या दुष्ट सामंताकडे थोडे घोडेस्वार व थोडे पायदळ निश्चित असेल. आपण तर मूठभर आहोत. त्यांच्याशी कसा सामना करणार?"

"ओहो! यावेळीं तुझ्या मनांत ही शंका येते आहे कीं काय?" असं म्हणून वधिकाने आपला परशू उचलला आणि मागून चालत येणाऱ्या उग्रदंडाला हांक मारुन दुर्मुखची ही शंका त्यांना ऐकवली.

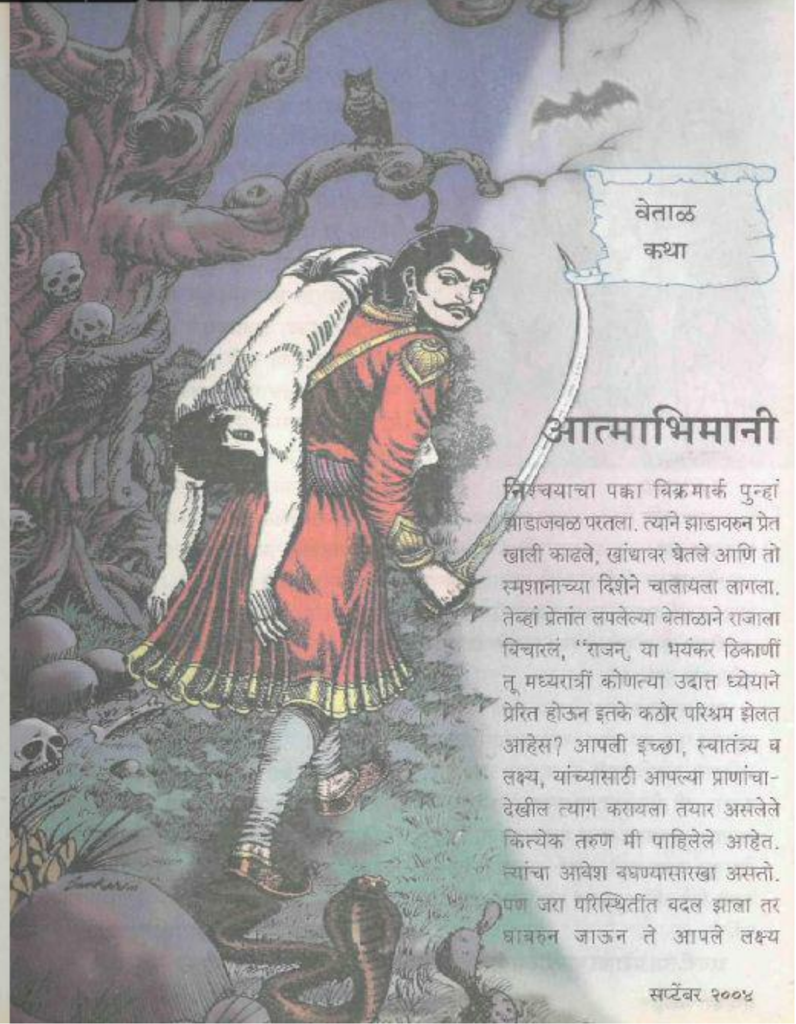
उग्रदंड राक्षसाने आपली गदा जमिनीवर आपटून म्हटले, "अरे अस्वल्या वधिका! तुझा परशू आणि माझी गदा शेंकडों शत्रूंना कंठस्नान घालूं शकतात. पण जास्ती रक्त सांडण्यापेक्षां, त्या किल्ल्यावर ताबा मिळवणाऱ्या मांडलिकाला पकडून त्यालाच कसा ठार मारायचा त्याच्या-बद्दल कांहीतरी विचार कर ना!"

उग्रदंडचे बोलणे पूर्ण होताक्षणींच नागमल्ल हत्तीवर बसला होता तो उठून उभा राहिला व म्हणाला, "महाराज! त्याच्यासाठी मी यापूर्वीच एक कल्पना योजून ठेवलेली होती. माझे दोन्ही साथीदार आणि मी प्रथम उदयगिरींत प्रवेश करुं, आणि त्या मांडलिक सरदाराला आम्ही सांगू कीं दुर्मुखराजाला आम्ही पकडून आणलेले आहे. त्याच्यासाठी आपण आम्हाला कोणते इनाम देणार आहात? म्हणजे तो आपल्या कांही अंगरक्षकांच्यासह आपल्याकडे येईल."

"वा वा! तू अगदीं छान उपाय योजून ठेवला आहेस की रे नागमल्ल! तर मग तुम्ही आत्ताच पुढे व्हा!" उग्रदंडाने आज्ञा केली.

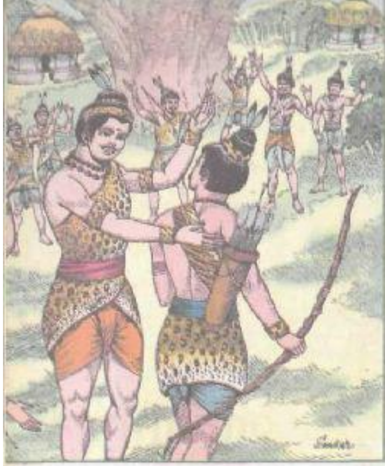
चोरांचा सरदार नागमल्ल व त्याचे साथीदार हत्तीवर बसून किल्ल्याच्या दिशेने कांही अंतरावर जाऊन पोंचले, तेवढ्यांत किल्ल्याच्या जड दरवाजाचा मोठा आवाज झाला आणि वारुळांतून मुंगळे बाहेर पडावेत, तसे कित्येक घोडेस्वार आणि पायदळाचे सैनिक किल्ल्यांतून बाहेर पडले. (क्रमशः)

आत्माभिमानी

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ परतला. त्याने झाडावरुन प्रेत खाली काढले, खांद्यावर घेतले आणि तो स्मशानाच्या दिशेने चालायला लागला. तेव्हां प्रेतांत लपलेल्या वेताळाने राजाला विचारलं, "राजन्, या भयंकर ठिकाणीं तू मध्यरात्रीं कोणत्या उदात्त ध्येयाने प्रेरित होऊन इतके कठोर परिश्रम झेलत आहेस? आपली इच्छा, स्वातंत्र्य व लक्ष्य, यांच्यासाठी आपल्या प्राणांचा-देखील त्याग करायला तयार असलेले कित्येक तरुण मी पाहिलेले आहेत. त्यांचा आवेश बघण्यासारखा असतो. पण जरा परिस्थितींत बदल झाला तर घाबरुन जाऊन ते आपले लक्ष्य

विसरतात आणि भेदरुन जाऊन पळपुट्यासारखे वागायला लागतात व आपला पवित्रा बदलतात. एक भिल्ल तरुण गिरीधर याचे उत्तम उदाहरण आहे. तुझा थकवा दूर करण्यासाठी मी तुला त्याचीच गोष्ट सांगतो ती ऐक." आणि वेताळाने पुढील गोष्ट सांगितली.

घाटावरच्या सरदार कोंडदेव यांचा भार्गव हा एकुलता एक पुत्र होता. बालवयापासूनच तो अतिशय स्वाभिमानी होता, पण अहंकारी नव्हता. जरी तो सरदाराचा मुलगा होता तरी उर्मट नव्हता. समवयस्क तरुण मुलांच्यात तो मिळून मिसळून वागत असे. चर्चा-वाद झाले तर तो नेहमी सांगे, कीं मनुष्याला स्वाभिमान असलाच पाहिजे.

दरवर्षीं त्या प्रदेशांत भार्गवीदेवीची पूजा होत असे. त्या वेळेला तिरंदाजी, खड्गयुद्ध व इतर खेळांच्या स्पर्धा होत होत्या. विजेत्यांचा सत्कार होई, त्यावेळेला गिरीधर त्यांना उत्तेजन देत म्हणाला, "प्रत्येकाने आपल्या जमातीच्या विमुक्तीसाठी किमान एकेक भाला तरी बनवला पाहिजे आणि आपल्या आदर्शांसाठी जीव द्यायलादेखील मागे पाहाता कामा नये." त्याचे हे आवेशयुक्त भाषण ऐकून भिल्ल तरुणांनी उत्साहाने टाळ्या वाजवल्या व जयघोष केला.

भार्गवघाटीच्या चारी बाजूंनी पर्वत आहेत. पण दक्षिणेला मात्र आंत यायला एक बारीकशी खिंड आहे. त्या रस्त्याने पुढे दुसऱ्या दिशेला गेलं की कांचनपुर राज्याची सीमा सुरुं होत होती. कनकसेन हा तिथे राज्य करीत होता. त्याच्या पणजोबांच्या वेळेपासून भार्गव घाटीचे सरदार त्याचे मांडलिक राज्य होते. त्यापूर्वीं घाटीची प्रजा स्वतंत्र होती. गिरीधरने आपली घाटी मांडलिक राज्य कशी झाली याबद्दल अनेकवेळां वडिलधाऱ्या मंडळींना विचारले.

पण ही गोष्ट सांगणारा मरतो आणि राज्याचे अकल्याण होते असे सांगून दरवेळेला त्यांनी हा विषय टाळला.

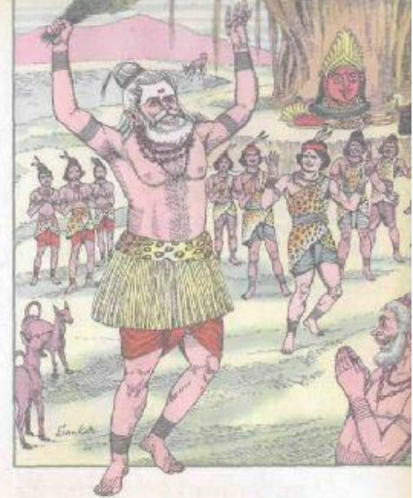
भार्गवीमातेच्या मंदिराचे वृद्ध पुजारी आता खूपच थकले होते. गिरीधर त्यांना भेटला आणि त्याने या रहस्याबद्दल सांगण्यास कळकळीने विनवले. पुजारीजीने सत्यकथन केले आणि त्याचे निधन झाले.

भार्गवघाटीमधे अनेक जातीची फळझाडें व जनावरे भरपूर होती. मध व इतर वनौषधी तिथें मुबलक होत्या. कुठलीही जडीबुटी तिथें हमखास मिळत असे. कांचनपुरच्या राजाला जेव्हां या घाटीचं महत्व समजलं, तेव्हांपासून त्याचे सैनिक घाटीवर हल्ला करीत, गरीब भिल्लांना धमकावत, नि त्रास देत असत. त्यांनी कष्टाने गोळा केलेला मध घेऊन जात, सांबरशिंगे आणि जनावरांची कातडी लुटून नेत असत. त्यांच्याशी कसा सामना द्यायचा ते बिचाऱ्या भिल्लांना समजेना.

दरवर्षीप्रमाणे भार्गवीदेवीचा उत्सव होणार होता. तो पाहाण्यासाठी कांचनपुरचा सेनापती कांही सैनिकांसह तिथे आला होता. भार्गवीमातेची जेव्हां पूजा चालली होती, तेव्हां अचानक मंदिराच्या पुजाऱ्याच्या अंगात देवी आली असावी. तो बेभान होऊन ओरडायला लागला, "जर आपल्या पोराबाळांसकट आपल्याला या घाटींत सुखरूप राहायचं असेल तर माझी एक गोष्ट तुम्ही ऐकाल कां?"

भिल्ल सरदाराने लगेच सांगितले, "सांगा माते, आपण सांगाल तसंच आम्ही करुं!"

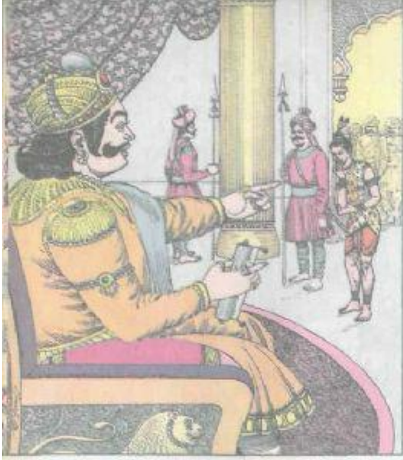
"आजपासून दर पौर्णिमेला तीन बुधले भरुन मध, बारासिंग्यांची एकवीस शिंगे आणि तीन टोपल्याभरून काष्ठौषधी माझ्यासमोर आणून ठेवा आणि नंतर ती या सैनिकांच्या स्वाधीन करा. जोपर्यंत महाराज स्वतःहा नियमं रद्द करीत नाहीत, तोपर्यंत कोणत्याही परिस्थितींत या नियमाचे उल्लंघन होता कामा नये. नाहीतर तुमचेच नुकसान होईल."

"असंच होत राहील, माते आपल्या आज्ञेचे योग्य तऱ्हेने पालन होईल" भिल्लराजाने आश्वासन दिले. बाकी लोकांनी होकार दिला. सेनापतीने समतीदर्शक मान डोलावली.

त्या दिवसापासून भार्गव घाटी कांचनपुरची मांडलिक झाली. तेव्हांपासून सैनिकांनी भिल्लांना त्रास देणे कमी केले. पण दर पौर्णिमेला येऊन ते मध, फळें, व औषधी वस्तूं घेऊन जाऊं लागले.

ही पद्धत गिरीधरला सहन होईना. त्याने तडफदारपणे भिल्ल तरुणांना सांगितले, "वनदेवी या गोष्टी आपल्याला देते. आपण त्या मोठ्या कष्टाने गोळा करतो. त्या या सैनिकांना देऊन, आपण उपाशी राहून त्यांचे गुलाम होऊन राहायचं? कां? आपण सगळेजण एकत्र झालो तर त्यांची शिरजोरी चालणार नाही."

"असं म्हणूं नकोस रे पोरा. हा आगीशी खेळ होईल. राजाच्या सैन्यापुढे आपली कुवत ती काय असणार?" पित्याने मुलाला समजावयाचा प्रयत्न केला.

एक दिवस गिरीधरने पित्याला सांगितले, "मी स्वतः जाऊन राजाला भेटतो. आपल्या काय अडचणी आहेत ते मी त्यांना सांगतो."

"राजाने जर आपली विनंती ऐकली तर चिंताच नाही. नीट नम्रपणे सांगून बघ." पित्याने सुचवलं.

दुसऱ्याच दिवशी, दोन मित्रांना घेऊन गिरीधर राजधानीला गेला, आणि राजाला भेटून त्याने जनतेच्या हालअपेष्टांबद्दल सांगितले. ते ऐकल्यानंतर राजा कठोरपणे म्हणाला, "भार्गव घाटी हा आमचा मांडलिक प्रांत आहे. आमचाच अधिकार तिथे चालतो. जर तुम्हाला हा कर द्यायचा नसेल तर घाटी सोडून दुसरीकडे निघून जा."

"भार्गवघाटी तर आमची माता आहे. महाराज, घाटी सोडून जाणे आम्हाला शक्य नाही. असा विचार आम्ही स्वप्नांतदेखील करणार नाही. क्षमा करावी आम्हाला." असं म्हणून गिरिधर दरबारांतून बाहेर आला.

एक आठवडा झाला. जेव्हां राजा दरबारांत बसला होता, तेव्हां एक तरुण भिल्ल तिथे आला. राजाला वंदन करुन त्याने त्याला एक पत्र दिले. राजा पत्र वाचूं लागला. त्यांत गिरीधरने लिहिले होते,

"महाराज, तीन पिढ्यांच्यापूर्वी पुजाऱ्याच्या धमकीमुळे घाबरुन आमच्या पूर्वजांनी वचन दिले होते व ते त्याचे पालन करीत आले आहेत. तेव्हांपासून आम्ही आपल्याला कर चुकता करतो आहोत आणि अडचणी सोसत आहोत. मी आपल्याला केलेली विनंती पण अव्हेरली, हे आमचे दुर्भाग्य आहे. आता आम्ही स्वतःला स्वतंत्र म्हणून घोषित करणार आहोत. तसा आम्ही निर्णय घेतलेला आहे. आमचे लोक लढाईला व मरायला तयार आहेत पण रक्तपात व्हावा असे मला वाटत नाही. यानंतर माझा एक प्रस्ताव आहे. भिल्ल तरुणांचा प्रतिनिधी म्हणून आपल्या वीरांपैकी कुणाशीही मी द्वंद्वयुद्ध करायला तयार आहे. त्यांत जर मी जिंकलो तर आपण आमची घाटी स्वतंत्र म्हणून घोषित करावी. जर माझा पराजय झाला तर आम्ही लगेच ही घाटी सोडून दुसरीकडे कुठेतरी जाऊं. आपण माझी ही विनंती मान्य कराल अशी आशा आहे. हे युद्ध केव्हां व कुठे होईल तेवढे कळवावे. आपल्या आदेशाची वाट पाहाणारा, भार्गव घाटीचा गिरीधर."

पत्र वाचून राजाच्या भिवया वर चढल्या. मनांतला राग आवरीत तो भिल्ल तरुणाला म्हणाला, "ठीक आहे, पुढल्या पौर्णिमेला संध्याकाळी राजधानीच्या मैदानांत ही स्पर्धा होईल. हे गिरिधरला जाऊन सांग."

राजाच्या आज्ञेप्रमाणे पौर्णिमेच्या दिवशी या स्पर्धेची जय्यत तयारी करण्यांत आली. जेव्हां गिरिधरने दोघा मित्रांच्याबरोबर मैदानांत पाऊल ठेवले, तेव्हां सैनिकांनी त्याला चारी बाजूंनी गराडा घातला आणि त्याला कैद केले.

हा अनपेक्षित पवित्रा पाहून गिरिधर क्षणभर स्तब्ध राहिला. नंतर मात्र राजाकडे तो रागाने बघत राहिला.

राजाने त्याची टर उडवीत म्हटले, "गिरिधर, तुझा शूरपणा खरोखरीच कौतुक करण्याजोगा आहे, पण तू राजाचा धिक्कार करुन आपला जीव मात्र संकटात टाकला आहेस. कांट्यानेच कांटा काढता येतो. हा क्षत्रियांचा धर्म आहे. जे लोक पिढ्यान् पिढ्या शांत, सुखी जीवन घालवत आहेत, त्यांच्या हृदयांत तू स्वाभिमान, स्वातंत्र्य यांचे बीज पेरलेस. त्यांना जागृत करुन, त्यांना बुचकळ्यांत टाकून राज्यांत गोंधळ माजवण्याचा तुझा हेतू दिसतो, हा सरळ राजद्रोह आहे. तू क्षमा करण्यास पात्र नाहीस. याक्षणीं तुझा मी शिरच्छेद करूं शकतो.

पण अनावश्यक रक्तपात व्हावा अशा मताचा

मीही नाही. म्हणून मी तुला एक निराळी संधी देतो. भार्गव घाटीची प्रजा आता माझ्या विरोधांत आहेच. ज्यांना स्वातंत्र्य हवे आहे, त्यांना मी ते देईन - पण एका अटीवर!''

''सांगा, कोणती अट आहे?'' गिरिधरने विचारले.

''तुला जर भार्गवघाटी स्वतंत्र व्हायला हवी असेल तर त्यासाठी तू जन्मभर माझ्या राजवाड्यांत राहिलं पाहिजेस, आणि तिथल्या सेवकांप्रमाणे राहून आजन्म माझा दास बनून राहावं लागेल. हे तुला मान्य आहे कां?''

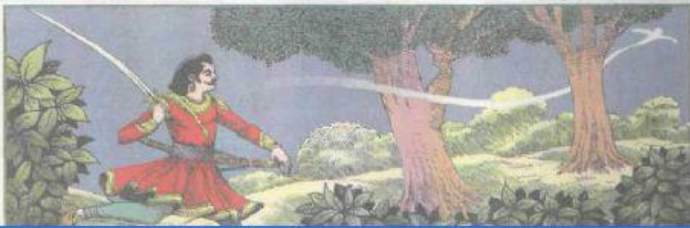
प्रथम गिरिधर चकित झाला, पण लगेच त्याने स्वतःला सांवरत म्हटले, ''मी मनापासून आपली ही अट मान्य करतो आहे.''

ही गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला, ''राजन, गिरिधर अत्यंत स्वाभिमानी होता. पण मग त्याने आजन्म गुलामी कां स्वीकारली? हे त्याच्या स्वभावातले अचानक झालेले परिवर्तन कशामुळे असेल? प्राण जाईल म्हणून तो घाबरला तर नव्हता ना? की परिस्थितीपुढे वांकणे हेच श्रेयस्कर असे त्याला वाटले? माझ्या या साऱ्या शंकांची उत्तरे माहीत असूनही जर तू मौन पाळलेस, तर तुझ्या मस्तकाची अनेक शकले होऊन पडतील.''

विक्रमार्क राजा उत्तरादाखल म्हणाला, ''गिरिधर- मधे कोणताही बदल झाला नव्हता. आपल्या जमातीच्या लोकांना स्वातंत्र्य मिळावे हे त्याच्या जीवनाचे लक्ष्य होते. आणि ते त्याने मिळवलेही! पण त्यासाठी त्याने आपले स्वातंत्र्य पणाला लावले. तो घाबरला नव्हता किंवा परिस्थितीपुढे नमलादेखील नाही. परिवाराच्या गौरवासाठी व्यक्तीगत अभिमान बाजूला ठेवणे, एका गावाच्या गौरव राखण्यासाठी एखाद्या परिवाराचा अपमान होणे, किंवा देशाच्या गौरवासाठी एक गांव अपमानित होणे, यासाठी मनाची तयारी असणे. हा श्रेष्ठ, उदात्त त्याग आहे. त्याने आपल्या बांधवांसाठी त्याग केला. तेव्हां गिरिधर हा अत्यंत स्वाभिमानी व प्रखर देशाभिमानी होता हे निश्चित! त्याचे गुण गावेत तितके थोडेच आहेत.''

राजाचा मौनभंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ शवासहित अदृश्य झाला व पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

(आधार : सुचित्राची रचना)

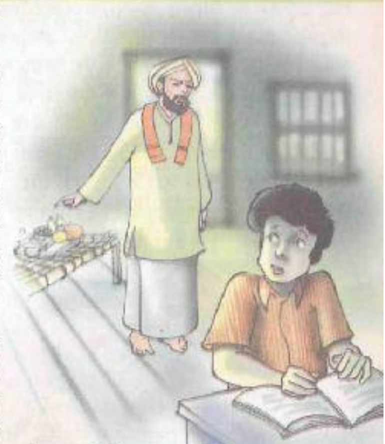
चांगला शिक्षक कोण असतो?

भारताचे राष्ट्रपती डॉ. ऐ.पी.जे. अबदुल कलाम यांच्या जीवनकथेंतले हे एक पान आहे.

भारतालां नुकतेच स्वातंत्र्य मिळाले होते त्या काळांतली ही गोष्ट आहे. ग्रामपंचायतीच्या निवडणुका होत होत्या. रामेश्वरमहून जनाब अबुल पकीर जैनुलाबदीन हे निवडून आले, आणि नंतर ते पंचायतीचे अध्यक्ष झाले. त्यांची मनमिळाऊ प्रामाणिक वृत्ती आणि सर्वांशी स्नेहशील वागणूक, या गुणांमुळेच त्यांची निवड झाली होती. धर्म किंवा त्यांची आर्थिक परिस्थिती या निकषांवर झालेली नव्हती.

एका संध्याकाळीं छोटा अबदुल कलाम रॉकेलच्या दिव्याच्या उजेडांत अभ्यास करीत होता. दारावर थाप वाजली आणि एक अनोळखी इसम आंत आला. त्याने सांगितलं कीं अबदुलच्या वडिलांना कांहीतरी सामान द्यायचं होतं. वडील तर नमाझ पढायला गेलेले होते. अबदुल कलामची आईदेखील नमाझ पढायला गेली होती. म्हणून छोट्या अब्दुलने पलंगावर ते सामान ठेवायला त्या इसमाला सहज सांगितलं. त्याप्रमाणे त्याने ते सामान पलंगावर ठेवलं आणि तो निघून गेला.

जेव्हां अबदुलचे वडील तिथे आले, तेव्हां त्यांनी ते पुडके पाहिले. ''हे काय आहे? इथें कुणी ठेवलंय?'' त्यांनी विचारलं. ''कुणीतरी आले होते आणि त्यांनी तुम्हाला देण्यासाठी ते तिथें ठेवलंय.'' छोट्या अबदुलने उत्तर दिलं. त्यांत एक किंमती धोतर, शाल, मिठाई व फळें होती. त्यासोबत एक चिट्ठी होती. वडिलांनी कांहीच खुलासा मागितला नाही.

संतापून त्यांनी अबदुलला जोराने मारायला सुरवात केली. त्याची आई मधे पडली आणि त्यांनी मारणें थांबवावे, म्हणून तिने कळवळून विनंती केली. त्या पोराची त्यांत कांहीच चूक नव्हती. त्यावर त्यांनी एका इस्लामिक वचनाचा दाखला दिला. ते म्हणाले की जेव्हां तो सर्वश्रेष्ठ एखाद्याची एखाद्या जागी नेमणूक करतो, तेव्हां त्याच्या गरजा भागतील याचीही सोय तो करतो. त्यापेक्षां जास्त कांही जर इतरांकडून घेतले गेले तर ती बेकायदेशीर मिळकत आहे. ''कोणतीही भेट देण्यामागे कांहीतरी हेतू असतो, आणि म्हणून अशी भेटवस्तू स्वीकारणें हे पाप आहे.''

वडिलांच्या या तापट प्रतिक्रियेवर अबदुलने

ताजमहालाला ३५०वर्षे झाली

आधुनिक जगांतल्या सात आश्चर्यपैकी आगऱ्याचा ताजमहाल हा एक आहे. सम्राट शाहजहान याने ३५० वर्षापूर्वी ही इमारत बांधली. ताजमहालाची उंची २४४फूट आहे, पण अत्यंत प्रमाणबद्ध व नीटस बांधणी असल्यामुळे त्याची ही उंची जाणवत नाही. वास्तविक दिल्लीचा कुतुबमिनार हा जगांतला सर्वांत उंच मनोरा आहे. हा ताजमहालच्या चारशे वर्षे अगोदर बांधलेला आहे आणि तो ताजमहालपेक्षां चार फूट कमी उंच आहे! ताजमहालच्या चारी बाजूंच्या भिंतीवर अरबी लिपींत कुराणांतील वचने फारच सुबक व समान अक्षरांत कोरलेली आहेत. मुमताजमहलच्या थडग्याभोवतीची जाळी प्रथम सोन्याची केलेली होती. पण त्याची नासधूस व चोरी होईल अशी शंका आल्यामुळे बादशहाने संगमरवरी जाळी बनवली. शाहजहानचा मुलगा औरंगजेब याने अनेक लष्करी मोहीमांचा खर्च भागवण्यासाठी मूळची सोन्याची जाळी विकली. त्याजागी सध्यां साधीजाळी असून त्यावर नाजूक पानांची नक्षी कोरलेली आहे.

जागतिक विक्रम

भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्यांत महात्मा गांधी यांच्या नेतृत्वाखाली निघालेली दांडीयात्रा हा एक महत्त्वाचा टप्पा आहे. हा एक जागतिक विक्रमदेखील आहे, हे तुम्हाला माहीत आहे कां? जगांतली ही सर्वांत मोठी-२५ दिवस चाललेली - नागरी कायदेभंगाची चळवळ आहे. गांधीजी व त्यांचे ७८ सहकारी यांनी साबरमतीपासून दांडीपर्यंतचे ३८८ किलोमीटरचे अंतर १९३०मधें १२ मार्च ते ५ एप्रिलपर्यंत पायी चालत पार केले.

अमर पांडेचे ज्योतिष

सनतपुर गांवात अमर पांडे हा एक प्रसिद्ध ज्योतिषी राहात होता. त्याच्याकडे जे लोक येत, त्यांची जन्मकुंडली पाहून तो भविष्य सांगत असे. ज्यांच्याकडे कुंडली नव्हती, त्यांच्या जन्म-नक्षत्राचा आधार घेऊन तो पत्रिका तयार करी आणि भविष्य सांगे.

गृहशांतीच्या नावाखाली तो शांतीपूजा व हवन करायचा व त्यांच्याकडून भक्कम पैसे उकळायचा.

अमर पांडेचे भाग्य म्हणा किंवा योगायोग असेल, त्याने केलेले भाकित बऱ्याच वेळेला तंतोतत खरे ठरायचे. जेव्हां त्याचे भविष्य खरे ठरत नसे, आणि लोक जोरांत त्याची चर्चा करीत, तेव्हां गोडगोड बोलून तो त्यांना शांत व संतुष्ट करीत होता.

भास्कर पांडे हा अमर पांडेचा दूरचा नातलग होता. एक दिवस त्यांची अचानक बाजारपेठेंत भेट झाली. भास्कर पांडेने अमर पांडेला कडव्या स्वरांत सांगून टाकलं, "मला वाटलं होतं कीं तू ज्योतिष शास्त्रांतला महापंडित आहेस. गेल्या वेळेला मी तुझ्याकडे आलो होतो तेव्हां तू सांगितलं होतंस कीं सहा महिन्यांत माझ्या मुलीचे लग्न ठरेल. आता वर्ष होऊन गेलं, पण अजून कांही तिचं लग्न जमलेलं नाही. नातेवाईक असूनदेखील तू माझ्याकडून भरपूर पैसे घेतले होतेस. खरं बघितलं तर तू कांही ज्योतिषी नसावास असंच वाटतं."

अमरपांडे रागाने लालपिवळा झाला व त्याने उत्तर दिले, "तोंड सांभाळून बोल. तू काय समजलास मला? मी काशीच्या महापंडितांच्या शिष्य आहे. ज्योतिष शास्त्रांत प्रवीण आहे. माझं ज्योतिष खोटं आहे हे तू कसं रे म्हणतोस? तू दाखवलेली कुंडलीच चुकीची असेल."

त्यावर भास्कर पांडेने लगेच सांगितलं, "अरे,

कल्की

तुला आठवत नाही कां तूच तर तिची कुंडली बनवली होतीस ना?"

अमरपांडे कांही क्षण स्तब्ध होता. नंतर तो म्हणाला, "तर मग तू मला चुकीचे नक्षत्र सांगितले असशील किंवा चुकीची जन्मवेळ असेल. एका पळाची जरी चूक झाली तरी ग्रहांच्या जागेत फेरबदल व्हायची शक्यता असते. असल्या बारीक सारीक गोष्टी तुझ्यासारख्या अडाणी लोकांना कशा समजणार? चल जा आता." असं म्हणत तो तिथून सटकला.

ज्या लोकांना अमर पांडेला असले प्रश्न विचारायचे धैर्य नव्हते, ते आपले निमूटपणे गप्प बसत व स्वत:शीच म्हणत, "हे तर आपलेच दुर्दैव आहे. दुसऱ्याला कशाला बोल लावायचा?"

ज्योतिषाच्या नांवावर अमरपांडे लबाडी करतो आहे ही बातमी गुप्तहेरांनी जमीनदाराला सांगितली. त्याचे खरे स्वरुप लोकांपर्यंत कसे पोंचवायचे यावर जमीनदार गंभीरपणे विचार करुं लागला.

अशा वेळी राजाचा एक प्रतिनिधी फिरतफिरत सनतपुरांत आला आणि जमीनदाराला भेटला. जमीनदाराने त्याला लबाड अमर पांडेबद्दल सांगून म्हटले, "या भामट्या ज्योतिषीमुळें फक्त आमच्या गांवातली नव्हे, तर आसपासच्या गांवातली जनतादेखील फसवली जात आहे. याचा हा लुचेपणा कसा उघडकीस आणावा ते मला कांही सुचत नाही!"

राजाच्या प्रतिनिधीने ह्याच्यावर बराच विचार करुन एक उपाय जमीनदाराला सुचवला. त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी रात्रीच्या वेळी अमर पांडेच्या घरांत चोर घुसले आणि तिजोरींत ठेवलेले दागिने व रोकड त्यांनी लुटून नेली.

उजाडताच ही बातमी गांवभर पसरली. जिकतेतिकडे ह्याचविषयी बोलले जात होते. जो ज्योतिषी लोकांचा भूतकाळ, वर्तमानकाळ व भविष्याबद्दल सांगायचा, त्याच्याच घरांत चोरी झाली, आणि त्याबद्दल त्याला कांही कसे कळले नाही? सर्वांना याचेच आश्चर्य वाटत होते. कांहीजणांना तर आसुरी आनंद झाला. त्यांचं मत होतं की जे झालं ते चांगलंच झालं.

अमर पांडे भेटेल त्याला आपली रडकथा ऐकवूं लागला. दुसऱ्या दिवशी जमीनदाराने त्याला बोलावून घेतले. अमरपांडेला आशेचा किरण

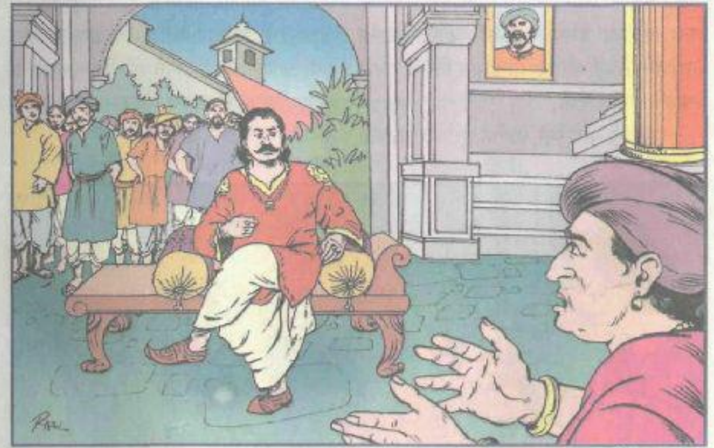
दिसला. बहुतेक चोर पकडले गेले असतील, आणि आपले पैसे व दागिने परत देण्यासाठी जमीनदाराने बोलावले असेल असा त्याचा ग्रह झाला. तो लगबगीने जमीनदाराच्या वाड्यावर गेला. तिथें बाहेरच्या अंगणात अनेक गांवकरी बसले होते व जमीनदार मधें बसून कांहीतरी आपसांत बोलत होता.

जमीनदाराने उदासवाण्या अमर पांडेला नखशिखांत पाहिले व खवचटपणें विचारले, "अमर पांडेजी, तुम्ही तर सगळ्यांना मुहूर्त काढून देता, साऱ्या इलाख्याचे ज्योतिष वर्तवता कीं नाही? मग तुमच्याच घरी चोरी होणार हे भाकित तुम्हाला समजले नव्हते कां?"

हा प्रश्न ऐकून अमरपांडे गोंधळला व नंतर म्हणाला, "महाशय, मला ठाऊक होतं कीं काल रात्रीं घरांत चोर येणार आहेत. पण नियति कोण बदलणार? म्हणून मी त्याकडे विशेष लक्ष दिले नाही."

जमीनदाराने कठोरपणे सांगितलं, "जर तुझं हे म्हणणं खरं असेल तर याचा असा अर्थ होतो कीं तू दोन अपराध केलेले आहेस. पहिला, चोर घरांत चोरी करण्यासाठी येतील हे तुला ठाऊक होतं; तरी पण ही गोष्ट तू लपवलीस आणि अप्रत्यक्षपणें त्यांना पळून जायला मदत केलीस. दुसरा अपराध म्हणजे जर होणारे टळत नाही असं असेल, तर ज्योतिषाच्या नांवावर तू लोकांना फसवत होतास. फक्त त्यांच्याकडून भरपूर पैसा मात्र उकळतो आहेस. यावर तुला काय सांगायचंय?"

"आपण जे म्हणता आहात, ते मी कसं काय

नाकारणार?'' असं म्हणून अमर पांडेने खाली वाकून दोन्ही हात जोडले. तिथे हजर असलेले सर्वजण हंसायला लागले.

जमीनदाराने हंसतच पुढे म्हटले, "अमर पांडे, तुझे ज्योतिष जाऊं दे, तू तर मोठा भाग्यवान आहेस की रे!

काल जो राजप्रतिनिधी इथे आला होता, त्याने काशीला जाऊन ज्योतिष-शास्त्राचा सखोल अभ्यास केलेला आहे. सकाळीं राजधानीला तो परत गेला तेव्हांच त्याने पहारेकऱ्यांना सावध राहाण्याचा इशारा देऊन म्हटले कीं रात्रीं गांवात एखाद्या घरांत चोरी होईल. म्हणून पहारेकरी सावध होते.

तुझ्या घरांतून चोर जेव्हां बाहेर पडले, तेव्हां पहारेकऱ्यांनी त्यांना पाहिले व पकडलेच असते. पण चोरांनी जेव्हां पहारेकरी जवळ येताना बघितले, तेव्हां चोरीचा सारा माल तिथेच टाकून त्यांनी पळ काढला.''

"म्हणजे माझे पैसे, दागिने सुरक्षित आहेत? ही सारी आपली कृपा!'' अमर पांडेने म्हटलं.

तेव्हां जमीनदाराने आवाज चढवून म्हटलं, "आत्ताच तुझा सारा माल घेऊन जा. पण यापुढे "मी ज्योतिषी आहे'' असं धिटाईने सांगू नकोस. लोकांना कांहीतरी थातुरमातुर ज्योतिष सांगून फसवूं नकोस. त्यांत लबाडी आहे. त्याऐवजी या धनाचा उपयोग करुन कांही व्यापार कर किंवा शेतजमीन विकत घेऊन शेती कर.''

"महोदय, मी आपली आज्ञा कशी बरे पाळणार नाही? आपल्या सर्वांच्या साक्षीने मी शपथ घेतो कीं या क्षणापासून मी ज्योतिषी नाही.'' अमर पांडेने सांगितलं.

त्यावर जमीनदाराने तिथे जमलेल्या सर्व लोकांना उद्देशून म्हटलं, "अमर पांडेसारखे लबाड ज्योतिषी भोळ्या, अंधश्रद्धाळू व गरीब लोकांच्या अज्ञानाचा फायदा घेतात. आजवर हा होता, उद्यां आणखी कोणी अनंत पांडे येऊन फसवूं नये, म्हणून आपणच सावध राहायला हवं! त्यांच्या तावडीत सांपडता कामा नये!''

बातम्यांमधली मुलें

अमेरिकन मॅरथॉनचे भारतीय विजेते

सॅन होजे, कॅलिफोर्निया इथला पंधरा वर्षांचा गौतम पेरी, हा सॅन फ्रॅन्सिस्को क्रॉनिकल मॅरथॉनमधे १९ वर्षांखालील गटामधे चवथ्या क्रमांकावर आला. १९०० स्पर्धकांमधे तो वयाने सर्वांत लहानापेक्षा जरा मोठा होता. त्याला ३ तास, ४६ मिनिटे, ४७ सेकंद इतका वेळ लागला. सर्वांत लहान होता एक बारा वर्षांचा मुलगा! त्याला गौतमपेक्षां २ तास जास्त लागले आणि तो १३९८ गुणांनी गौतमच्या मागे होता.

गौतमचे कुटुंब हैदराबादहून अमेरिकेला राहायला गेले. त्याला धावण्याच्या शर्यतींची सुरवातीपासून आवड होती. पहिल्या मॅरथॉन शर्यतीत भाग घेतल्यानंतर गौतम म्हणाला, "मला समाधान वाटतंय. पण सव्वातीन तासांच्या वेळांत शर्यत पूर्ण करणें हे माझे लक्ष्य होते. वीस मैल एकटयाने पळत असताना फक्त रस्त्यावर लक्ष ठेवणें अशक्य होते. आजूबाजूची दृश्यें पाहावीशी वाटत होते. दोन वर्षांतच मला प्रमुख पथकाबरोबर धावायचं आहे.''

गौतमने तेलगु भाषेचा सराव ठेवलेला आहे. तो तेलगु चंदामामा नियमितपणे वाचतो.

शब्दांचा जादुगार

गेल्या जूनमधे वॉशिंग्टनमधे ७७वी नॅशनल स्पेलिंग ही स्पर्धा झाली. कोलोराडोमधला आठवींत शिकणारा अक्षय बुद्धीगा हा भारतीय मुलगा दुसरा आला. एका शब्दाचे स्पेलिंग सांगताना तो अडखळला, आणि त्यामुळे चौदा वर्षांच्या डेव्हिड टिडमार पहिल्या क्रमांकावर आला. त्याला बारा हजार डॉलर्सचे बक्षीस मिळाले.

२००२ साली याच स्पर्धेत अक्षयचा थोरला भाऊ प्रत्युष, हा विजेता होता.

केरळची लोककथा

कनवाळू कोचुन्नी

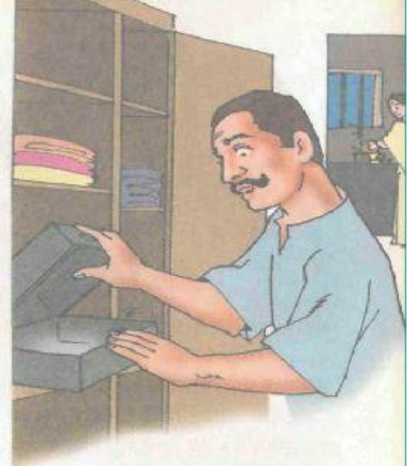
तुम्हाला इंग्लंडच्या शेरवुड जंगलातला रॉबिनहुड माहीत असेलच ना? शेकडो वर्षांपूर्वी तो इंग्लिश धनिकांना लुटायचा, आणि ती लूट गरीबांना वाटायचा. कांही वर्षापूर्वी केरळमधे कोचुन्नी नांवाचा इसम श्रीमंताना लुबाडत असे. खास करुन जे श्रीमंत संपत्तीचे प्रदर्शन करीत असत, आणि गरीबांना त्रास देत, अशा लोकांचा त्याला राग येत असे. पण कोचुन्नीने ह्या लुटीचा पैसा कधी स्वत:साठी वापरला नाही. गरजवंतांना तो पैसा कोचुन्नी वाटून टाकत असे. गरीबांचा तो वाली होता. पण ''कायमकुलमचा कोचुन्नी'' असं नुसतं नांव घेतलं तरी सधन लोक टरकून राहात. दक्षिण केरळमधे कायमकुलम या भागांत कोचुन्नी वावरत असे.

एक सावकार दागिने गहाण ठेवून, त्यावर भरमसाट व्याज आकारुन, लोकांना कर्जाऊ रकमा देत असे. अनेकजणांना त्याचे व्याज व मुद्दल परत देणे जमायचे नाही. मग सावकार ते दागिने घेऊन त्याचे पैशांत रुपांतर करी. अशा रीतीने तो चांगलाच गब्बर झाला.

हा सांठवलेला पैसा वापरुन त्याने एक मोठे घर बांधले. घर कसले, तो लहानसा किल्लाच होता. त्याच्या भिंतींना विटांचे दुहेरी थर होते. ''इतका प्रचंड खर्च कशासाठी केला'' असे जर त्याला मित्रांनी विचारले तर तो हळू आवाजांत उत्तर देई, ''कोचुन्नीचं कांही सांगता येत नाही. घरफोडीसुद्धां करायचा! लोकांचे दागदागिने माझ्याकडे असतात, ते मला जपून ठेवायलाच हवेत की! आता मला शांतपणे झोप लागते. दहा कोचुन्नी आले तरी आता त्यांना आंत येता येणार नाही.''

त्याची ही बढाई कोचुन्नीला कळली. त्याने या सावकाराला धडा शिकवायचे ठरवले. एक दिवस तो ह्या सावकाराकडे कर्ज मागायला गेला. जर सावकाराने कर्ज द्यायचे नाकबूल केले तर त्याच्या घरांत शिरण्याचा कांहीतरी मार्ग शोधायचा व चोरी करायची, असा कोचुन्नीचा विचार होता. पण झाले उलटेच! सावकाराने लागलीच त्याला हवी होती ती रक्कम दिली. आता कोचुन्नीची पंचाईत झाली. आता त्याच्याघरी चोरी करणे बरोबर ठरले नसते. पण तरीसुद्धां, कोचुन्नीला सावकाराला थोडीफार नमवायची इच्छा होतीच.

कांही दिवसानंतर, एका कृष्णन नायरने सावकाराजवळ दागिने ठेवून एक हजार रुपये कर्जाऊ घेतले. जेव्हां कोचुन्नीला हे कळलं, तेव्हां तो अंधार पडायच्या वेळी सावकाराच्या घरी गेला. तो पूर्वी तिथे गेला होता, त्यामुळे त्यावेळी सावकार काय करीत असेल ते त्याला माहीत होते.

सावकाराने संध्याकाळीं अंगाला तेलाने मालिश केले होते आणि आवारांतल्या छोट्या तळ्यांत नंतर तो आंघोळ करीत असे. कोचुन्नीने त्याला तळ्याकडे जाताना बघितले, आणि तो घराच्या दाराजवळ गेला. त्याने सावकारासारखा आवाज काढला व सावकारीणबाईला सांगितले, ''हे बघ, त्या कृष्णन नायरने घेतलेले पैसे परत आणले आहेत. ते घे आणि रेशमी रुमालांत बांधून ठेवलेले त्याचे दागिने त्याला परत दे.''

सावकारीणबाई दाराजवळ आली, तिने पैशाची पिशवी हातांत घेऊन उभ्या असलेल्या माणसाकडे ओझरते बघितले आणि ती पिशवी घेऊन ती आंत गेली. आंतून रेशमी रुमालांत बांधलेले गठुळें तिने त्या माणसाला दिले. हे सगळं होईपर्यंत सावकाराची आरामांत आंघोळ चालली होती. कोचुन्नी रेशमी गठुळे घेऊन घाईघाईने बाहेर पडला व अंधारांत दिसेनासा झाला.

कर्जाची मुदत संपण्यापूर्वींच कृष्णन नायर सावकाराकडे गेला. त्याने व्याजासकट मुद्दलाची रक्कम दिली आणि दागिने परत मागितले. सावकार आंत गेला आणि त्याने तिजोरी उघडली. कृष्णन नायरने दिलेले रेशमी रुमालांत बांधलेले दागिने तिथें नव्हते! तो चक्रावला.

त्याने बायकोला हांक मारली व त्या रेशमी गठुळ्याबद्दल विचारले. तिने रागावून उत्तर दिले,

''एवढ्यांत कसे विसरलात? तुम्हीच तर त्या दिवशी मला सांगितलेत कीं कृष्णन नायरने आणलेले पैसे घे आणि त्याचे दागिने त्याला परत दे म्हणून!''

''मग ते पैसे कुठे आहेत?'' सावकाराने तिला विचारले.

''तिजोरींत आहेत, एका लाल फडक्यांत बांधलेले आहेत बघा.'' तिने सांगितले.

सावकाराने ते बांधलेले लाल फडके उघडून पाहिले. त्यांत पैसे नव्हते. पण कांही गोल, नाण्यांसारखेच दिसणारे धातूचे तुकडे होते.

कृष्णन नायर बाहेर थांबलेला होता. सावकार बाहेर दारापाशी त्याच्याजवळ गेला, काय घडलं ते त्याला सांगितलं व त्याचे माफी मागितली. सावकाराने त्या दागिन्यांची किंमत किती होती ते विचारले, आणि तेवढे पैसे त्याने कृष्णन नायरला दिले. नायर समाधानाने घरी गेला.

पण सावकार व त्याची पत्नी, या दोघांचे चेहरे चिंताग्रस्त होते. या सुरक्षित घरांत येऊन आपल्याला हातोहात फसवणारा हा ठक कोण असावा याचा दोघेही खूप विचार करीत होते. सावकाराने तिला विचारले, ''तुला त्या माणसाचा चेहरा तरी आठवतो आहे कां?''

''कसा आठवणार? तुम्हीच तर मला सांगितलं होतंत कीं तो देतोय ते पैसे घे आणि त्याला दागिने परत दे म्हणून! मला वाटलं तोच कृष्णन नायर असेल!'' तिने उत्तर दिले.

आत्ता मात्र एकच विचार सावकाराला सतावूं लागला. ''हा इसम कोचुन्नी तर नसेल?'' तो जागच्या जागी शहारला. जर सावकारासारखा हुबेहुब आवाज काढून तो त्याच्या पत्नीलाच हातोहात फसवूं शकतो, तर यापेक्षांही आणखी धोकादायक कृत्य तो पुढल्या वेळेला करूं शकेल.

कांही घटकानंतर त्यांच्या फाटकातून खुद्द कोचुन्नीच आंत येताना त्यांना दिसला. ''काय झालं? दोघेही खूप काळजींत दिसता आहात!'' कोचुन्नीने सरळसरळ विचारले.

सावकार मुखस्तंभासारखा गप्प बसला होता. त्याच्या बायकोने धीर एकवटला आणि काय घडले ते सविस्तर सांगितले.

कोचुन्नी किंचित हंसला आणि त्याने आपल्या उपरण्याच्या घडीतून एक रेशमी गठळी बाहेर काढली व ती सावकाराला दिली. ''सगळे दागिने बरोबर आहेत कीं नाही ते मोजून बघा वरं! कृष्णन नायरला बोलावणे पाठवा. त्याला त्याचे दागिने देऊन टाका आणि तुमचे पैसे परत घ्या. तुमच्या या किल्ल्यांत मी येऊं शकणार नाही अशी तुम्ही बढाई मारली होती, असं मला कळलं होतं. म्हणून म्हटलं जरा तुमची थोडी गंमत करावी!'' कोचुन्नीने हंसून सांगितलं.

सावकार खजील झाला आणि त्याने कोचुन्नीची माफी मागितली. त्यानंतर मात्र सावकाराने आपली व्यवहारशैली सुधारली आणि कर्ज मागणाऱ्यांना कधी त्रास दिला नाही. कोचुन्नीने-देखील सावकाराला त्यानंतर कधी सतावले नाही. सावकाराला कोचुन्नीबद्दल आपुलकी वाटायला लागली.

दुसरा एक ख्रिश्चन गृहस्थ सुक्या खोबऱ्याचा व्यापार करीत असे. त्याचा व्यापार कधीही चांगला चालला नाही. त्याला नेहमी पैशाची चणचण भासे आणि उसनवार करावी लागे. तो भरमसाट व्याज देऊन कर्ज घेत होता. कधी तो वेळेवर कर्ज फेडायचा, आणि कधी ते कर्ज फेडण्यासाठी तिसऱ्याकडून उसने पैसे घ्यायचा. कसाबसा तो धंदा करीत होता. पण केव्हांतरी आपल्याला चांगले दिवस येतील अशी त्याची श्रद्धा होती. एक दिवस हा व्यापारी खोबरें विकून अलेप्पीहून परत येत होता. त्याचा सौदा फारसा फायदेशीर झालेला नव्हता. तो होडीत खाली मान घालून बसला होता. घरखर्चाचा महिनाभर मेळ कसा काय घालायचा या विचाराने तो काळजीत होता. संध्याकाळची वेळ होती. होडीवालादेखील निमूटपणे होडी वल्हवीत होता. दुसरी एक होडी मागून वेगाने वल्हवीत येत असल्याचा आवाज त्यांना ऐकूं आला. ती होडी ह्या होडीच्या अगदी जवळ आली, आणि त्यांतून एका माणसाने या होडींत उडी मारली. व्यापारी खूपच घाबरला. त्याचे हातपाय कांपायला लागले.

व्यापाऱ्याने त्या माणसाला ओळखले. तो कोचुन्नी होता. त्याने जोरांत विचारले, ''कोण रे तू? आणि कुठून येतो आहेस?''

''मी एक नारळाचा व्यापारी आहे आणि अलेप्पीहून परत येतो आहे.'' व्यापाऱ्याने चांचरत उत्तर दिले.

''नारळाचा व्यापार कां? वा, मग अलेप्पींत तुला चांगला फायदा झाला असेल ना! जे कांही तुझ्याजवळ पैसे असतील ते देऊन टाक आणि शहाणा असशील तर गप्प बैस!''

''माफ करा हो, मी एक अगदी गरीब व्यापारी आहे, मला तुम्ही माफ करा, मला निर्धन करूं नका'' व्यापाऱ्याने विनवून सांगितले.

''मी कोचुन्नी आहे, मी जे सांगतोय ते ऐकलं नाहीस तर त्याचे परिणाम काय होतील ते तुला माहीत आहेच.'' कोचुन्नीने धमकी दिली.

व्यापाऱ्याने एक लहानशी कापडी पिशवी काढली आणि मुकाट्याने कोचुन्नीला दिली.

"किती आहेत त्यांत?" कोचुन्नीने विचारले.

"फक्त दोनशे पन्नास रुपये आहेत." व्यापाऱ्याने शरमून सांगितले.

"बरं बरं, जा आता तुम्ही" असं म्हणून कोचुन्नीने पुन्हां आपल्या होडीत उडी मारली, नि तो होडींतून निघून गेला.

ह्या सालस व्यापाऱ्याने देवाचे आभार मानले. कारण कोचुन्नीने त्याला कांही शारिरिक इजा, दुखापत, केली नव्हती. त्याच्या बायकोला भारी वाईट वाटले. "आता आपण कुठे जाणार? आपलं हे लहानसं घर नि बाग विकून टाकूं या. म्हणजे व्यापार करायला आपल्याजवळ पैसे उरतील." बिचारीला दुसरा एखादा मार्ग माहीत नव्हता.

व्यापाऱ्याला तिचा हा विचार पटला व तो घरासाठी गिऱ्हाईक शोधायला लागला. त्याला फार अडचण होती. साहजिकच घराला वाजवी किंमत द्यायला कुणीही तयार नव्हतं. व्यापाऱ्यालाही येईल त्या कमी किंमतीला घर फुंकून टाकायची इच्छा नव्हती. पण धंद्यासाठी तर भांडवलाची फारच निकड होती!

एका दिवशी, संध्याकाळच्या वेळी त्याला भेटायला एक इसम आला. तो कोचुन्नी होता. व्यापारी खुर्चीवर बसला होता तो भीतीने उडालाच.

"घाबरुं नकोस. मी तुला कांहीही करणार नाही. मी तुझे पैसे घेतले होते ते फक्त मी तुला परत द्यायला आलो आहे. तू कांही श्रीमंत नाहीस, हे मला तेव्हांही ठाऊक होते. नंतर मी तुझ्याबद्दल आसपास चौकशीही केली, तू फार अडचणींत होतास असंही मला कळलं. पण त्या दिवशी मला पैशांची अत्यंत निकड होती आणि म्हणून मला तुझे कष्टाचे पैसे धाक दाखवून लुबाडण्याची वेळ आली. त्याबद्दल मी तुझी क्षमा मागतो. मी तुझे ते पैसे परत देतो आहे. घे, ही पिशवी घे."

पिशवी देऊन कोचुन्नी तिथून आणखी कांही न बोलता निघून गेला. व्यापारीबाबा थक्क होऊन बघत होता. त्याची मती गुंग झाली होती. ते स्वप्न तर नव्हते ना? त्याने पिशवी उघडली. त्यांत हजार रुपये होते. कोचुन्नीने घेतलेल्या रकमेच्या चौपट! आता त्याला व्यापाराला भरपूर भांडवल मिळाले, जुने कर्ज फेडता आले आणि शिल्लकदेखील पडायला लागले. त्याने आकाशांतल्या बापाकडे पाहिले आणि निमूटपणे प्रार्थना केली, "हे देवबाप्पा! कोचुन्नीवर कृपा कर. कांही झालं तरी तो दयाळू आहे!"

लांचखोर

श्रीकांत एक जमीनदार होता. त्याचा एक दिवाणजी होता. त्याच्या हाताखालच्या कर वसूल करणाऱ्या अधिकाऱ्यांमधे एक शोभन होता. तो अत्यंत लोभी व लांचलुचपत करणारा होता. जेव्हां हे दिवाणजीला कळलं, तेव्हां त्याने शोभनला कडक सूचना दिली, आणि त्याची बदली एका दूरच्या गांवात केली. तिथें गेल्यानंतरसुद्धां लहानसहान शेतकरी व व्यापाऱ्यांकडून तो लांच घेऊं लागला. एक दिवस त्या गांवातल्या एका गांवकऱ्यासमोर त्याच्या भावाच्या शेतासंबंधी कांहीतरी समस्या निर्माण झाली. गांवकऱ्याला त्या शेताचे कागद मंजूर करुन घ्यायचे होते. तो गांवकरी शोभनच्या कचेरीतल्या एका दालनांत गेला आणि त्याने तिथल्या मेजावर एक सोन्याची मोहोर ठेवली. नंतर शोभन कचेरींत येत होता, त्याला रस्त्यांतच गांठून त्याने आपल्या भावाच्या कामासंबंधी सविस्तर सांगितले, व म्हटले, "आत्तापर्यंत तो आपल्या कचेरींतच आपली वाट बघत होता. पण कांही जरुरीच्या कामासाठी त्याला जावं लागलं." शोभन कचेरींत पोंचला आणि त्याने ती मोहोर उचलून खिशांत टाकली. आठवडा उलटला तरी कागदांची मंजुरी झाली नाही. त्या गांवकऱ्याने शोभनला विचारले, "साहेब, त्या पट्ट्याचं काम तसंच रेंगाळलंय अजून!"

शोभनने नाराज झाल्यासारखं दाखवून म्हटलं, "तुझा भाऊ गेल्या आठवड्यांत जसा आला होता ना, तशा तऱ्हेने त्याने वरचेवर आलं पाहिजे. म्हणजे नंतर काम होऊन जाईल."

"माफ करा, आता त्याला वरचेवर येता येणार नाही. आता तो दिवाणजीच्या कचेरींत नोकरीला लागला आहे. तो पट्टा मंजूर करायला किती रक्कम द्यायला हवी असे त्याने विचारलंय." गांवकऱ्याने विचारलं.

शोभन स्तंभित झाला. त्याने लागलीच उत्तर दिले. "पट्टा तर केव्हांच तयार झालाय. तू कागद आत्ता घेऊन जा," असं म्हणून त्याने त्या पट्ट्याबद्दलचे कागदपत्र गांवकऱ्याला दिले.

- राजेश अवस्थी

प्रचारक शिकतो धडा !

एक नामवंत धर्मगुरु आपल्या धर्माची महती लोकांना सतत, न कंटाळता, सांगत असे. देवाची प्रार्थना कशी करावी ते सांगण्यासाठी त्याने अनेक देशांत प्रवास केला.

त्यांचा धर्म पाळणाऱ्या एका राज्याचा राजा या धर्मगुरुच्या प्रवचनांमुळे फारच प्रभावित झाला. दूरदूरच्या देशांत आपल्या धर्माची माहिती हा धर्मगुरु चांगल्या प्रकारे सांगेल, या हेतूने राजाने त्याला एक जहाज सुसज्ज करुन दिले. आपल्या या कल्पनेवर राजाच बेहद्द खूष झाला होता.

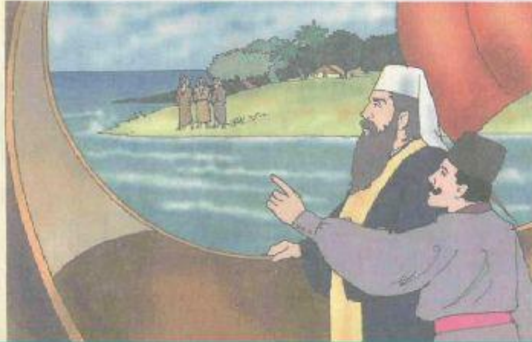
एका सफरीवरुन मायदेशी परत येतायेता जहाजाच्या कप्तानाने गुरुला एका लहानशा बेटाची माहिती दिली. "गुरुमहाराज, या बेटावर फक्त तिघेजण एकांतवासात राहातात. जहाजासाठी गोडे पाणी घ्यायला मी कांही वेळा या बेटावर थांबलो आहे. ते परक्यांशी कांहीही बोलत नाहीत. मी त्यांना निमूटपणे वसून राहिलेले किंवा मूकपणे प्रार्थना करताना, असेच नेहमी पाहिलेले आहे."

"मग आपण त्यांना मदत करायला हवी! तू मला तिथे नेशील कां?" गुरुने विचारले.

"गुरुमहाराज, आपली आज्ञा पाळण्यांत मला फारच आनंद होईल." कप्तानाने उत्तर दिले.

त्या बेटाजवळून जहाज जाऊं लागले, तसे ते तिघे म्हातारे तपस्वी जहाजाकडे बघत होते ते धर्मगुरुला दिसले. त्यांच्या कमरेला एक फडके आणि वाऱ्याने भुसभुरु हालणारी लांब पांढरी शुभ्र दाढी पाहून धर्मगुरुला त्यांची दया आली, "देवाची त्यांच्यावर कृपा आहे, म्हणूनच या दीन लोकांना मदत करायला देवाने मला इथे पाठवले आहे." धर्मगुरु स्वागत पुटपुटला.

धर्मगुरु जहाजातून उतरुन त्यांच्याजवळ गेला. ते स्तब्ध बसलेले होते. "मित्रांनो, कसे आहात तुम्ही? देवाची तुमच्यावर कृपा आहे ना?" धर्मगुरुने प्रसन्नपणे त्यांना विचारले.

त्या तिघाजणांनी कांही न समजल्यासारखे एकामेकांकडे बघितले. धर्मगुरुने पुन्हां तोच प्रश्न विचारला. तेव्हां त्यांच्यापैकी एकजण म्हणाला कीं देवाचा कोप असूं शकतो हे त्यांना माहीत नव्हते.

धर्मगुरु गोरामोरा झाला. पण त्याला त्याचे कर्तव्य तर निष्ठेने पार पाडायचे होते. प्रार्थनेचे स्तोत्र व प्रार्थना करायची पद्धत त्या तिघांना शिकवायची, असे त्याने ठरवले.

"मित्रांनो, मला वाटतं तुम्ही जेव्हां प्रार्थना करीत असता तेव्हां तुम्ही कोणती पद्धत वापरता आहात?"

पुन्हां ते तिघेजण एकामेकांकडे बघत राहिले. प्रार्थनेची खास अशी कुठलीच पद्धत त्यांना माहिती नव्हती हे उघड दिसत होतं. बरेच उलटसुलट प्रश्न विचारुन धर्मगुरुला वाटले कीं ते सारखे, "देवा, तू आहेस नि आम्ही आहोत." असे पठण करतात.

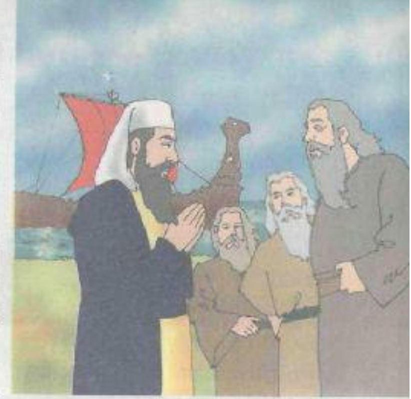
"हे एवढंच म्हणत असता होय तुम्ही?" धर्मगुरुने हंसतहंसत म्हटले, "मित्रांनो, प्रार्थना म्हणायचा एक सर्वोत्तम मार्ग व मंत्र मी तुम्हाला शिकवतो. तुम्ही तशी प्रार्थना केलीत तर तुम्हाला निश्चित मनःशांती व मनशक्ती मिळेल."

ते वृद्ध तपस्वी कांहीच बोलले नाहीत. परंतु धर्मगुरुकडून शिकायला त्यांचा नकारही नव्हता.

बिचाऱ्या धर्मगुरुने अगदी प्रेमळपणे त्यांना ध्यानाला बसायची योग्य मुद्रा, बैठक, त्यावेळी म्हणायचे स्तोत्र, हे रीतसर शिकवले, आणि प्रार्थना कशी करायची याचा तपशीलवार धडा दिला. आपण एक फार मोठे कर्तव्य पार पाडले आहे, या समाधानांत त्याचे जहाज मार्गस्थ झाले.

धर्मगुरु कप्तानाला संतोषाने म्हणाला, "हे म्हणजे खोल पाण्यांतला प्रवास आहे. कुठे जायचंय ते मुक्कामाचे ठिकाण माहीत नसले तर जहाज कुठल्या दिशेला जायला हवं ते कळणार नाही व प्रवास अखंड चालू राहील."

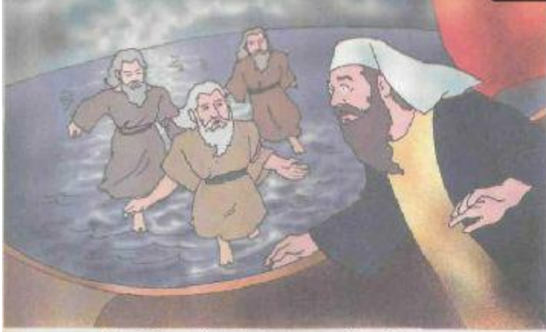
"अगदी खरं आहे, गुरु महाराज! बिचारे ते तीन तपस्वी शेवटपर्यंत निरर्थक प्रार्थना करत बसले

असते. तुमच्या दयाळूपणामुळे त्यांचे आता भले होईल बघा!" कप्तानाला देखील गुरुच्या सान्निध्यामुळें आपली आध्यात्मिक उन्नति झाली आहे असं वाटायला लागलं. आपण धर्मगुरुला त्या बेटावर नेलं याचा त्यालाही फार आनंद झाला. त्या अज्ञानी वृद्ध तपस्व्यांना जो इतका महत्वपूर्ण लाभ झाला, तो केवळ आपल्यामुळेच आहे, याची त्याला अपूर्वाई वाटत होती.

सूर्यास्त होईपर्यंत जहाजाचा प्रवास निर्विघ्नपणें चालला होता. लौकरच अंधार पडला. पहाटेच्या सुमारास जोराचे वादळ झाले. डोंगराएवढ्या लाटांवर जहाज वरखाली होत होते. जहाजावरचा प्रत्येकजण जीव मुठींत धरुन, भेदरलेल्या मनाने गंभीरपणे उभा होता. कप्तानाने धर्मगुरुला म्हटले, "गुरुमहाराज, केवळ आपण प्रार्थना केलीत तरच आता आपण वाचण्याची शक्यता आहे."

धर्मगुरुला हे आव्हान म्हणजे एक धर्मसंकट होते. आपण प्रार्थना जरी केली तरी त्याचा फारसा

उपयोग होईल असे नाही, हे त्याला माहीत होते. पण त्या नावाड्यांच्यामधे धैर्य व विश्वास निर्माण करणे तर अत्यंत आवश्यक होते ना! तो जहाजाच्या वरच्या भागांत बाहेरच्या बाजूला जाऊन उभा राहिला. सोसाट्याचा वारा व वादळ याची पर्वा न करता त्याने प्रार्थना करायला सुरवात केली.

अचानक त्याला जाणवलं की पूर्वेला वादळाचा जोर ओसरतो आहे. त्या दिशेचे ढग विरळ होत होते, आणि पाण्यावर कांहीतरी बारीक ठिपके वाहात येत होते. पहाटेच्या अंधुक प्रकाशांत त्याला ते ठिपके जहाजाकडे येत असल्याचे दिसले. पाऊस आता थांबला होता आणि वाराही पडला होता. ते ठिपके मोठे होत आता स्पष्ट दिसायला लागले. त्या मानवी आकृती वाटत होत्या. आणि काय आश्चर्य, त्या आकृती म्हणजे ते तिघे तपस्वी होते आणि ते पाण्यावरुन चालत येत होते. ते पाहून धर्मगुरु स्तंभित झाला. त्यांच्याभोवती एक तेजस्वी वलय दिसत होते. त्या तेजोवलयामुळे बहुतेक आकाशांतले अक्राळविक्राळ ढग पळाले होते, आणि वाराही शांत झाला होता.

त्या तिघांना धर्मगुरु दिसल्या बरोबर ते थांबले व त्याला म्हणाले, "अहो पवित्र महाराज, तुम्ही आम्हाला कांही शिकवलत ते आम्ही विसरलो. तुम्ही पुन्हां तेच आम्हाला शिकवाल कां?" त्यांनी हे विचारताना ते तिघे पाण्यावरच उभे होते याची त्यांना जाणीव दिसली नाही. ते सारंच कांही अद्‌भुत व अचाट होतं.

धर्मगुरु थरथर कांपायला लागला. त्याने त्याच कांपऱ्या अवस्थेत जहाजाच्या लांकडी जमिनीवर गुडघे टेकले व तो याचना करुं लागला. "परमेश्वराच्या लेकरांनो, माझ्या उद्धटपणाबद्दल मला क्षमा करावी. मला चांगलाच धडा मिळाला आहे. मला क्षमा करा हो, मला क्षमा करा!" त्याच्या तोंडून कसेबसे शब्द फुटले.

"धन्यवाद!" ते तिघे वृद्ध म्हणाले, आणि मागे वळून पुन्हां भराभर पाण्यावरुन चालत चालत ते वेगाने परत गेले. धर्मगुरुने त्या लांकडी जमिनीवर लोटांगण घातले आणि त्याच्या डोळ्यांतून अश्रूंचा बांध फुटला.

आंतल्या बाजूणे कप्तान बाहेर आला. इथें काय झालं होतं ते त्याला ठाऊक नव्हतं. कप्तान म्हणाला, "अहो गुरुमहाराज, आपण तर हा चमत्कारच घडवलात कीं!"

धर्मगुरुला अश्रू आवरेनात. चमत्कार कुणी व घडवून आणला होता, हे केवळ तोच ओळखून होता. देवाच्या भक्तीचा योग्य मार्ग त्यांना दाखवण्याची धर्मगुरुची इच्छा होती, पण ते तिघे म्हणजेच भक्तीचे रुप होते ते तो मात्र त्याला ठाऊक नव्हते.

-एम्.डी.

विष्णु पुराण

दशरथ राजाने कोणत्याही तऱ्हेच्या विघ्न-बाधांविना पुत्रकामेष्टि यज्ञ पूर्ण केला. यज्ञकुंडांतून प्रगट होऊन अग्निदेवाने दिलेले पायसदान घेऊन आनंदाने तो राजवाड्यांत गेला. तिथे कौसल्या व कैकयीस ते क्षीर-पात्र दिले आणि खीर अर्धी-अर्धी वांटून घ्यायला सांगितले.

त्याला कौसल्या, कैकेयी व सुमित्रा या तीन राण्या होत्या.

कौसल्येने आपल्या खिरींतून थोडी खीर सुमित्रेसाठी वेगळ्या पात्रांत काढून ठेवली. कैकेयीने सुद्धा त्याचप्रमाणे थोडी खीर काढून ठेवली.

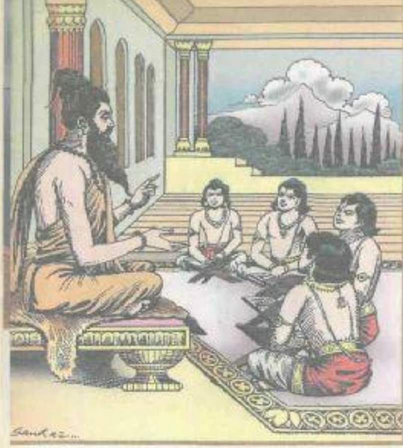
खीर खाल्ल्यानंतर तिघी राण्या गरोदर राहिल्या.

चैत्र शुद्ध नवमीस कौसल्येच्या पोटी श्रीविष्णु नीलमेघासमान सांवळ्या कांतीचे 'राम' जन्मले. नंतर कैकेयीस शंख व पद्माच्या अंशाने मौक्तिक नील वर्णाचा भरत जन्मला.

शेष अंशाने तप्तसुवर्णकांतियुक्त लक्ष्मण, व चक्र गदेच्या अंशाने पोवळ्यासारख्या विद्रुमकांतीने युक्त शत्रुघ्न, सुमित्रेच्या उदरी जन्मले.

चैत्र शुक्ल नवमी रामनवमी म्हणून कोशल राज्यभर आनंदोत्सवाने साजरी होत असताना तिसरा चैत्र आला. अयोध्या नगरींत चक्रवर्ती सम्राटांच्या मोठ्यामुलाच्या जन्मदिनोत्सवा-निमित्त भव्य प्रमाणावर आनंदसोहळे, दानधर्मादि मंगल कार्ये झाली.

नंतर चैत्री पुनवेच्या दिवशी फुललेल्या चांदण्यांत, राजा दशरथ, चार मुलें, तीन राण्या, मंत्री सुमंत, मुलांना खेळवणारा राजघराण्याचा घनिष्ट संबंधी भद्र, दास-दासी, यांच्यासह

राजमहालाच्या गच्चीवर आमोद-प्रमोद करीत होता.

कौसल्या रामाला कडेवर घेऊन चंद्र दाखवून खेळवीत होती. तेव्हां 'मला चंदामामा हवा' असा हट्ट रामाने सुरू केला. कितीही समजावण्याचा प्रयत्न केला तरी रामाचे रडे थांबेना.

तेव्हां सुमंताने एक आरसा आणवून रामापुढे ठेविला. त्यांत चंद्रबिंब पाहून राम आनंदला. चंद्रासोबत स्वतःची छबी बघून राम-चंद्र, राम-चंद्र असे म्हणत राम आपल्या चिमण्या हातांनी टाळ्या वाजवीत नाचू लागला व तेव्हांपासून तो 'रामचंद्र' म्हणविला जाऊं लागला. तेव्हां भद्राने त्याला कडेवर घेऊन आरशात दोघांचा चेहरा दाखवीत विचारले, हे कोण आहेत? राम म्हणाला, 'रामभद्र', याप्रमाणे त्याचे रामभद्र हे नांव प्रसिद्धी पावले.

त्यावेळी लक्ष्मण, भरत व शत्रुघ्न रामाशेजारी आले, चौघे भाऊ आरशांत बघूं लागले वर पूर्णचंद्राचे छत्र होते. सर्वांना ते दृश्य रामराज्याभिषेकासारखें वाटले. दशरथाच्या आनंदास गगन ठेंगणे होते. तिन्ही राण्या देहभान विसरुन लेकरांच्या कौतुकांत मग्न झाल्या होत्या. सर्वांस अपूर्व आनंद वाटत होता.

राजकुमार वर्षामासांनी वाढत होते. लक्ष्मण नेहमी सावलीसारखा रामामागे रहायचा व त्यांच्या मागेमागे भरत-शत्रुघ्नाची जोडी असायची; जणूं देह वेगळे, पण प्राण एक!

राजकुमारांचे शिक्षण रघुकुलाचे कुलगुरु वसिष्ठ महर्षी यांच्या मार्गदर्शनाखाली होऊ लागले.

रामाची बुद्धि अतिशय कुशाग्र होती. अल्पवयांतच त्याने सकलशास्त्र, वेद-वेदांगे, धर्मरहस्यें, योगरहस्यादीचे अध्ययन पूर्ण केले.

वसिष्ठमहामुनी रामाला बोध करीत - "रामचंद्रा! तुमचा वंश सूर्यवंश, सूर्याने निर्मिलेला आहे. तू रविराम आहेस! ईक्ष्वाकू कुलतिलक आहेस! तुझे पणजोबा रघुमहाराज महान् कीर्तिवान होते. तू रघुवंश सुधांबुधिचंद्र आहेस! रघुवीर, रघुराम आहेस!" असं शुभवचन युक्त आशिर्वाद देऊ लागले -" असे सूतमहामुनी शौनकादि ऋषींना सांगू लागले. तेव्हां नैमिषारण्यांतील ते ऋषी म्हणाले - "सूत मुनींद्रा! आम्हाला सूर्यवंशांतील राजांची चरित्रें विस्तारपूर्वक ऐकण्याची इच्छा आहे, सांगण्याची कृपा करावी!" सूत सांगू लागले.

महाकल्पारंभी विवस्वंत या नांवाने प्रकाशणाऱ्या सूर्यास वैवस्वत नांवाचा मनू जन्मला.

वैवस्वत मनूस ईश्वाकू आदि दहा पुत्र होते. ते सर्वजण महान् राजे होऊन भूमीचे पालन-कर्ते झाले. याप्रमाणें सूर्यवंश शाखा-उपशाखांनी विस्तारला. इक्ष्वाकू वंशांतील दिलीप, रघू, हे धर्मपालक, प्रजापालक चक्रवर्ती, म्हणून विशेष ख्याति प्राप्त करते झाले.

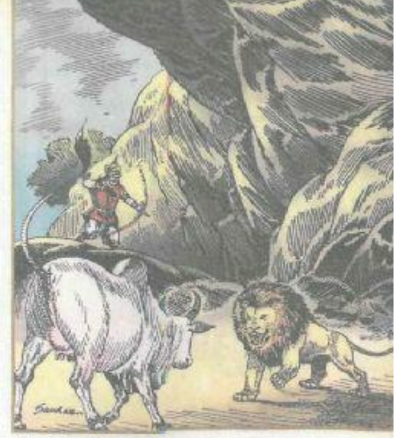
दिलीप महाराज, संतान प्राप्ती साठी कुलगुरु वशिष्ठांच्या आदेशानुसार, कामधेनूचा अंश असलेल्या नंदिनी या गाईची श्रद्धायुक्त अंतःकरणाने सेवा करीत होते. एकदां ती गोमाता चरत चरत एका गुहेंत गेली, व तिथे एका महाभयंकर अशा सिंहाने तिला धरले. त्या सिंहाला मारण्यासाठी दिलीपराजाने धनुष्यबाण जोडले असता त्याच्या हातांचे स्तंभन झाले.

तेव्हां सिंहाने त्याला म्हटले, "हे राजा! निसर्गनियमाप्रमाणें ही गाय माझे भक्ष्य आहे व तू माझ्या भोजनाआड येण्याचा अधर्म करीत होतास, म्हणून तुझ्या हातांचे स्तंभन झाले आहे!"

ते ऐकून दिलीपने सिंहास प्रार्थना केली - "हे मृगराज! त्या गाईला सोडून माझे भक्षण करावे!" सिंह दिलीप राजाचे ते औदार्य पाहून गाईला सोडून अदृश्य झाला.

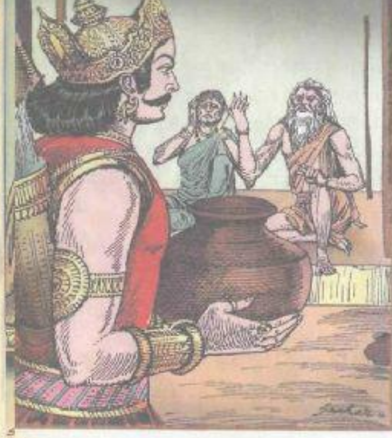
नंदिनी राजाच्या भक्तिभावाने संतोषिली व म्हणाली - कीं ते दृश्य सगळे तिनेच निर्मिले होते. नंतर तिने त्याला संतान प्राप्तिचा वर दिला.

दिलीप-महाराजांचा पुत्र रघू होय. रघूने महान् दानवीर अशी कीर्ति संपादिली होती.

एकदां एका अतिथि तपस्व्याच्या मनांतील भाव ओळखून रघूने आपल्या पत्नीस त्या तपस्व्याच्या आश्रमांत नेऊन सोडले. तेव्हां त्या तपस्व्यास स्वतःची चूक कळली. त्याने राणीच्या पायाशी डोके ठेवून क्षमा मागितली व तिला गौरवाने राजाकडे परत आणले. पण दिलेले दान परत घेणें ही रघूची प्रवृत्ती नव्हती. राणीने त्याला तिची मान कापून मारुन टाकण्याची प्रार्थना केली. रघूने तिच्या मानेवर उगारलेली तलवार पुष्पमाला होऊन तिच्या गळ्यांत पडली. देवदेवतांनी त्या जोडप्यावर पुष्पवृष्टि केली.

स्वतःच्या मालकीचे असे कांहीच धन न ठेवतां सर्वस्व दान केल्यानंतर, आलेल्या याचकास दान देण्यासाठी धन हवे, म्हणून रघुमहाराजांनी कुबेरावर स्वारी केली. तेव्हां कुबेराचे रक्षक असणाऱ्या यक्षांनी त्यांच्यावर आपल्या

सर्व मोहास्त्रांचा प्रयोग केला, पण ते निरुपयोगी ठरले. कुबेराने रघूस आदरपूर्वक अमित द्रव्यसंपदा देऊन परत पाठविले. रघूने ते सर्व धन कोणी याचकच उरणार नाही, अशाप्रकारे वाटून टाकले.

रघूचा मुलगा 'अज'! अजमहाराज सुद्धा महान् पराक्रमी व धर्मशील होते. भोजराजाची मुलगी इंदुमती हिने अजास स्वयंवरांत वरिले होते. अज इंदुमतीस घेऊन जात असतांना स्वयंवरास आलेल्या सर्व राजांनी मिळून त्याच्यावर हल्ला चढविला. पराक्रमी अजाने त्या सर्वांना परास्त करून पळवून लावले.

अज एकदा इंदुमतीसह उद्यानांत विहार करीत असताना, आकाशमार्गे जात असलेल्या नारदमुनींच्या वीणेवरील पुष्पमाला सुटून येऊन इंदुमतीच्या गळ्यांत पडताच ती मरण पावली.

प्रियपत्नीच्या वियोगाने अज विलाप करीत असतांनाच नारदमुनी तेथे अवतीर्ण झाले व त्यांनी इंदुमतीचे पूर्ववृत्तांत सांगून त्याचे सांत्वन केले.

हरिणी नांवाची दिव्यांगना तृणबिंदु ऋषीच्या तपस्येंत व्यत्यय आणण्यासाठी देवेंद्राने पाठविली. त्या ऋषीच्या शापाने ती मानवयोनींत जन्मली होती. त्याच ऋषीने तिला उःशाप दिला होता, त्यानुसार सुरलोकीच्या फुलांची माळ गळ्यांत पडतांच तिला ती देवांगना असल्याची स्मृति प्राप्त झाली, व मानव शरीराचा त्याग करून ती देवलोकी गेली. ती कथा ऐकून अजराजाच्या मनाचे सांत्वन झाले.

अजाचा पुत्र दशरथ. जेव्हां देव दानवांचे युद्ध व्हायचे तेव्हां ईश्वाकू वंशाचे राजे देवांना सहाय्य करण्यास जात असत. असेच एकदा दशरथ महाराज इंद्रास मदत करण्यासाठी शंबरासुरावर चालून गेले होते. त्यांच्यासह राणी कैकेयीसुद्धा होती. युद्धाच्या धुमाळींत दशरथाच्या रथाचे चक्र धुरीचा खिळा पडून गेल्याने निसटूं लागले, तेव्हां कैकेयीने ते निसटूं दिले नाही. तिने आपल्या हाताचा अंगठा खिळयाच्या जागी ठेवला. त्यावेळी संतोषून दशरथाने तिला दोन वर दिले. तिने ते वर, ''नंतर जेव्हां गरज भासेल तेव्हां मागेन'', असे सांगून दोन्ही वर ठेव म्हणून राजाकडे ठेवून दिले.

पिकांची नासाडी करणाऱ्या हत्तींची शिकार करण्यासाठी दशरथ एकदां रात्री निघाला असतां, रात्रीच्या अंधारांत कोणी कमंडलूने पाणी भरत असतांना होणाऱ्या आवाजास हत्ती पाणी पीत असावा असे समजून दशरथाने शब्दवेधी बाण सोडला. त्या बाणाने एका मुनिकुमाराचा वेध घेतला. त्याच्या किंकाळीने दशरथास झाला प्रकार उमजला. राजा दशरथ विव्हल मनाने त्या मुलाला घेऊन आणि त्याच्या कमंडलूत पाणी घेऊन गेला. मुलाऐवजी दशरथ त्या वृद्ध ऋषिदंपतीस पाणी देण्यासाठी आला असल्याचे कळल्याबरोबर त्यांनी दशरथास ''तूं सुद्धा आमच्या सारखाच पुत्रशोकाने मरण पावशील!'' असा शाप देऊन प्राण त्यागिले.

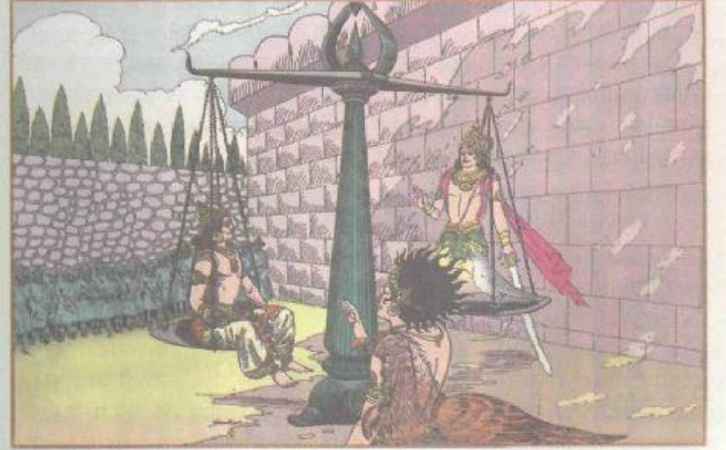
पुढे दशरथ महाराजांना पुत्रशोकाने कसे मरण आले, हे प्रसिद्धच आहे.

सूर्यवंशांत शरणागतास रक्षण देणाऱ्यांत शिबीमहाराजांचे नांव अजरामर आहे.

राजा शिबीच्या निष्ठेची परीक्षा घेण्यासाठी इंद्र व अग्नि, कबूतर व ससाण्याचे रूप घेऊन आले होते. कबूतराने शिबीच्या मांडीवर शरणागती घेतली. ससाण्याला त्या भक्ष्यास सोडणे मान्य नव्हते. शिबी त्या कबूतराऐवजी स्वतःच्या शरीराचे, कबूतराच्या वजनाएवढे मांस देण्यास तयार झाला. तराजूंत शिबी आपल्या शरीराचे तुकडे टाकूं लागला पण कबूतराचे पारडे हलेचना, तेव्हां शिबी स्वतःच पारड्यांत बसला. तेव्हां इंद्र व अग्नि प्रकट होऊन शिबीस अनेक वर देऊन त्याची प्रशंसा करीत परत गेले.

वशिष्ठ ऋषींबरोबर मनोमन स्पर्धा करून त्यांच्या सारखे ब्रह्मर्षी म्हणवून घ्यावे असा आग्रह करणारे व ब्रह्म देवासारखी प्रतिसृष्टि निर्माण करणारे विश्वामित्र सुद्धा सूर्यवंशीच होते.

सूर्यवंशज इश्वाकू कुलोत्पन्न राजा अंबरीश महान् राजर्षी व विष्णूचा परमभक्त होता. स्वतः

लक्ष्मी त्याच्या पोटी श्रीमती या नांवाने जन्मली होती. ती लहानपणापासून श्रीविष्णूस आपला पती मानून विष्णुभक्ति करीत असे. ती त्रैलोक्यांतील अनुपम सौंदर्यवती होती. म्हणून तिला त्रिलोकसुंदरी हे नांवही प्राप्त होते.

एकदां नारद स्वतःच्या मायातीतपणाची प्रौढी पर्वतकमुनीपुढे सांगू लागले. पर्वतक मुनी सुद्धां नारदाबरोबरचे त्रिलोकसंचारी होते. नारद व पर्वतक अंबरीश राजाकडे गेले. अंबरीश महाराजांनी त्यांचे स्वागत करून कन्या श्रीमतीस त्यांचे पायी पडण्यास सांगून आशीर्वाद मागितला.

आत्मप्रौढीमुळे त्या दोघांवर विष्णूच्या मायेचा प्रभाव आला होता. श्रीमतीस बघून त्या दोघांची अवस्था भ्रमिष्टा सारखी झाली व "श्रीमती बरोबर माझे लग्न करून दे," "श्रीमती माझीच आहे." असा हट्ट अंबरीशाकडे करू लागले.

दोघां मुनिवर्यांचे हे वागणें बघून अंबरीश स्तिमित झाला होता. त्याला काय करावे हे सुचेना. तेव्हां श्रीमतीने वडिलांस तिचे स्वयंवर असल्याचे जाहीर करण्यास सांगितले. श्रीमतीने सुचविलेला उपाय राजाला योग्य वाटला.

अंबरीशाने नारद व पर्वतकास म्हटले - "आपण दोघेही श्रेष्ठ आहात. आपण मला पेचांत टाकणें इष्ट नव्हे. म्हणून मी माझ्या कन्येचे स्वयंवर असल्याचे जाहीर करतो आहे. आपण दोघे स्वयंवरसमयी यावे ही माझी प्रार्थना स्वीकारावी."

तोंड लहान करून ते दोघेजण परत गेले. कसेही करून श्रीमतीस आपली करून घ्यावी या मनोराज्यांत गुंग होऊन नारद उपाय शोधूं लागला. व "कांही झाले तरी श्रीमतीने नारदास वरले नाही म्हणजे झाले!" यासाठी पर्वतक उपाय शोधीत होता.

नारद विष्णूजवळ गेले व त्यांनी किरीट, कुंडल, कौस्तुभमणी, वैजयंतीमाला, वगैरे विष्णूंची आभूषणें मागितली. विष्णूने त्याच्या विनंती-प्रमाणे सर्व वस्तू नारदास दिल्या. नारदाला मोह झाला हे विष्णूने ओळखले.

नारद जातांच पर्वतक आला. विष्णूची स्तुती करून त्याने म्हटले की स्वयंवर-समयी नारदाचे मुख माकडासारखे दिसावे असे करावे. विष्णूने तथास्तु म्हटले.

विविध संस्कृतींतल्या कहाण्या

अमेरिकेच्या मूळ रहिवाशांची कथा

अमेरिकेचे मूळ रहिवासी कसे बनले?

कोण्या एका काळाची गोष्ट आहे. विश्वाची निर्मिती नुकतीच झाली होती आणि देखणे पर्वत, मनोहर दऱ्याखोरी, नद्या, सगळीकडे पसरलेल्या होत्या. कुठेही स्त्री अथवा पुरुष दिसत नव्हते.

एका दिवशी पहाटे रेड इंडियन्सचा देव मॅनिटु-मोठ्या प्रसन्न मुद्रेने जागा झाला. पृथ्वीवर एक नजर टाकून त्याने ठरवलं, कीं इथे आता कांही माणसे ठेवायला हवीत. त्याने नदीतून एक मूठभर माती आणली आणि माणसाची आकृति बनवली. स्वतःच्या कल्पनेनुसार त्याला ठाकूनठोकून नीटनेटका आकार दिला. शेवटी ही आकृति पूर्ण झाली. आता तिला मजबूत करण्यासाठी ती भट्टींत घातली आणि लांकडे पेटवली.

जरा वेळ विश्रांति घ्यावी म्हणून मैनिटू एका वृक्षाखाली बसला. तो दिवसभर काम करून थकला होता आणि त्याला लगेच गाढ झोंप लागली. कांही तासानंतर कांहीतरी जळत असल्याचा वास झाला. भट्टींत घातलेल्या त्या लहानशा आकृतीची एकदम देवाला आठवण झाली आणि तो ताडकन उठून बसला. जेव्हां त्याने भट्टी उघडली तेव्हां त्याला ती आकृती काळी ठिक्कर पडलेली दिसली.

"हरकत नाही. काळ्या माणसांची ही एक जात होईल" त्याने मनाशी विचार केला आणि ती आकृती पृथ्वीवर ठेवली.

दुसऱ्या दिवशी मॅनिटुने मातीची दुसरी आकृती तयार केली, पण यावेळेला ती भाजताना त्याने जरा लक्ष दिले. जास्त वेळ भाजली जाऊं नये या काळजीने त्याने ती नीट भाजण्यापूर्वीच बाहेर काढली. यावेळी ती नीट भाजली गेली नाही आणि ती पिवळट पांढरीच राहिली.

"अरे, कांही हरकत नाही. ही गोऱ्या मानवांची जात होईल." मॅनिटुने स्वतःशी बोलत ही आकृति पृथ्वीवर ठेवली.

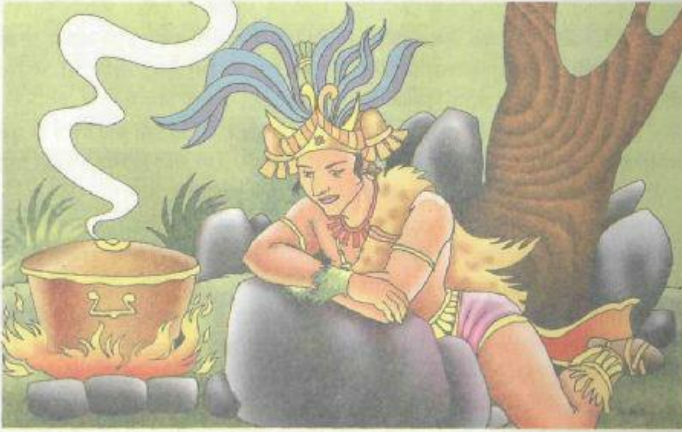
तिसऱ्या दिवशी मॅनिटूने मातीची आणखी एक आकृति तयार केली. याबेळेला त्याला त्याने थोडे तेल चोपडले. म्हणून भट्टींत जास्त वेळ ठेवूनदेखील ती जास्त जळली नाही. पण हा प्रयोग कांही यशस्वी झाला नाही. उलट ही आकृति काळी किंवा पांढरीगोरी न होता पिवळट रंगाची झाली होती. ते पाहून मॅनिटूला फार आश्चर्य वाटले." बिघडत नाही. मानवाची तिसरी जात पिवळी असेल." त्याने मनांतल्या मनांत म्हटलं.

चौथ्या दिवशी त्याने मातीची चौथी मूर्ती बनवली. आता मात्र काय करायला हवे हे त्याच्या नक्की लक्षांत आलेले होते. त्याने भट्टींत हवीत तेवढीच लांकडे ठेवली आणि मातींत योग्य प्रमाणांत तेल घातले. नंतर त्या भट्टींत तो सारखा वांकून पाहात होता कीं मूर्ती कितपत भाजली जाते आहे. इतक्या काळजीपूर्वक मॅनिटूने ती मूर्ती बनवली आणि भट्टीतून एक आदर्श आकृति बाहेर पडली. तिचा रंग लालसर सांवळा होता.

"ही लाल रंगाची मानवजात होईल!" तो उद्गारला.

"ही मात्र सर्वांत श्रेष्ठ आकृती झालेली आहे." आणि त्याने त्या आकृतीला देखील इतर जातीप्रमाणे पृथ्वीवर पाठवले. तिथे त्यांना "रेड इंडियन" असे नांव पडले.

रेड इंडियन हे अमेरिकेतले मूळ रहिवासी. त्यांची ही पुराणकथा पृथ्वीवर निरनिराळ्या रंगाच्या मानवजाती कशा निर्माण झाल्या ते सांगते.

देवनाथची नियुक्ती

प्रमोद देशाचा राजा चंद्रचूड याचे आपल्या प्रजेवर अतिशय प्रेम होते. त्याच्या राज्यांत प्रजा सुखी होती. कार्यक्षम मंत्री व खजिनदार राजाला मदत करीत होते. अचानक खजिनदाराचे निधन झाले. आता त्याच्याजागी लायक व्यक्ती बघण्याची काळजी राजाला लागली.

माजी खजिनदाराला बिभीषण नांवाचा एक मुलगा होता. तो आपल्या पित्यापेक्षांही हुशार, जबाबदार व प्रामाणिक होता हे चंद्रचूड राजाला ठाऊक होतं. पण त्याची सरळ नेमणूक करण्यांत कांही अडचणी उपस्थित झाल्य होत्या.

आपल्या मर्जीतल्या माणसाला राज्याचा खजिनदार हे प्रतिष्ठेचे पद होते. ते मिळावे म्हणून बरेच लोक आशा बाळगून होते त्यांत होता राणीचा भाऊ आणि राजाच्या बहिणीचा नवरा. राणी व राजाची थोरली बहीण आपापल्या माणसाला ते पद द्यावे म्हणून राजाला गळ घालीत होत्या. ही राजापुढे समस्या बनली. राजाने आपले अनुभवी व वृद्ध मंत्री बुद्धिवर्मा यांचा सल्ला मागितला. त्यांनी सांगितलं, "महाराज, प्रजेचे हित पाहाणे हे राजाचे पहिले कर्तव्य आहे. तेव्हां या विषयाची उकल अतिशय शांतपणें व सावधगिरीनेच केली पाहिजे. कुणाचेही मन दुखवले जाता कामा नये. मला वाटतं कीं याबाबतींत आपण राणीसाहेबांचे बंधू रंगसेन आणि आपल्या ताईसाहेबांचे पतिदेव राजगुप्त यांच्याशी प्रथम बोलून पाहावे."

त्यानुसार राजाने लगेच रंगसेन व राजगुप्ताला बोलावणे पाठवले आणि त्यांना म्हटले, "तुम्ही माझ्या कुटुंबातले, घरांतले, आहात. आपल्या दोघांची मला मदत हवी आहे. ज्यांना खजिनदार होण्याची इच्छा आहे, ते दोघे तुमचेच निकटवर्ती आहेत तुम्ही दोघांनी आपापसांत ठरवा आणि कांहीतरी निर्णय एकमताने घ्यावा अशी माझी इच्छा आहे."

रंगसेन व राजगुप्त या दोघांनी आपापसांत

लक्ष्मी प्रसाद

बोलणी केली. दोघांनाही आपलाच माणूस नेमला गेला पाहिजे अशी तीव्र इच्छा होती. म्हणून त्यांचे एकमत होईना त्यांनी राजावरच निर्णय घेण्याचे काम सोंपवले.

तेव्हां चंद्रचूड त्यांना म्हणाला, ''तुम्ही दोघेही आपापल्या आग्रहाला घट्ट चिकटून आहात. म्हणून मी तुम्हाला एक मार्ग सुचवतो. खजिनदाराच्या निवडीसाठी मी एक समिति नेमतो, त्यांत तिघे प्रतिनिधी असतील. या तिघांत देवनाथ हे राज्याचे अधिकारीदेखील असतील. तुम्ही नगरांतल्या न्यायाधीशांना भेटा आणि त्यासंबंधातले नियम काय आहेत ते मागून घ्या. त्या नियमानुसार खजिनदार निवडला जाईल.''

राजाच्या बोलण्यांतून लपलेला गर्भितार्थ दोघांनाही समजला. देवनाथचे मत अनुकूल

करुन घेतले तर त्यांचा विजय होता हे दोघांच्याही लक्षांत आले. राजाची ही कल्पना दोघांनाही आवडली.

दुसऱ्या दिवशी दोघांनीही देवनाथ व न्यायाधीशाची भेट घेतली. न्यायाधीशानी नियमावलीवर बोट दाखवून सांगितले, ''जर तुम्हाला दोघांनाही सल्लागार समितीवर सदस्य बनून राजाचे प्रतिनिधी व्हायचे असेल, तर त्याची अट अशी आहे कीं तुमच्या कोणत्याही नातलगाला खजिनदाराच्या पदासाठी नेमता येणार नाही.''

रंगनाथ व राजगुप्ताने बराच वेळ विचार विनिमय करुन ठरवले कीं ते दोघेजण सल्लागार समितींत जाणार नाहीत. देवनाथलाच गोडीगुलाबीने आपल्या बाजूला वळवून घ्यावे असा दोघांचाही स्वतंत्र विचार चालला होता.

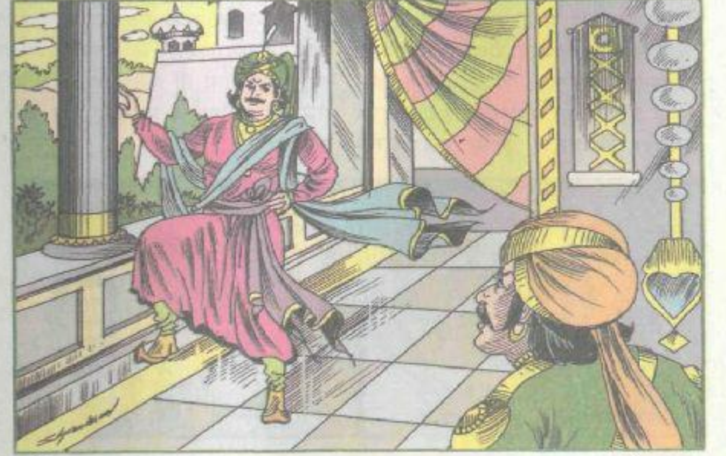
त्याच दिवशी संध्याकाळीं, रंगसेन कुणालाही न सांगता, देवनाथला एकांतात भेटला आणि म्हणाला, ''तुझ्या निर्णयावर माझा पूर्ण विश्वास आहे. तरीदेखील मी तुला सांगतो कीं मी महाराजांचा आवडता आहे. माझा शब्द ते कधी डावलत नाहीत. त्यांना सांगून मी तुझा सत्कार करवीन. आणि जर तू माझ्या इच्छेविरुद्ध कांही केलंस तर तुला तुरुंगात देखील धाडूं शकेन. जर माझ्या माणसाला खजिनदाराची जागा मिळाली तर तुझं पुढील आयुष्य सुखासमाधानांत जाईल हे निश्चित!''

अशी त्याला धमकीवजा विनंती रंगसेनाने केली. देवनाथने त्यावर मान डोलावली व रंगसेनाला निरोप दिला.

त्यानंतर राजगुप्त देवनाथला भेटला. आपल्याच माणसाला खजिनदाराचे पद मिळावे. म्हणून त्यानेही आग्रह धरला व त्यानेही धमकीवजा विनंती केली. देवनाथने घाबरुन म्हटले, ''महाशय, आपण येण्यापूर्वीं रंगसेन मला भेटायला आले होते, आणि त्यांच्या माणसाला हे पद द्यावे म्हणून त्यांनी आग्रह धरला. शेवटी ही जागा तर एकच आहे. त्यांचीही ताकद कमी नाही किंवा प्रतिष्ठा कमी नाही. तेही तुमच्या तोडीचे आहेत. अशा परिस्थितींत मी काय करणार? तुम्हीच सांगा!''

रंगसेन व राजगुप्त या दोघांच्यामधे अशी चुरस लागलेली असेल, असे राजगुप्ताला वाटलेदेखील नाही. राजाने आपल्या बहिणीचा त्याच्याशी विवाह करुन दिला होता, कारण राजगुप्त अत्यंत प्रतिभावान आहे असं राजाला वाटत होतं. आता राहिली रंगसेनाची गोष्ट. तो राणीचा सख्खा भाऊ होता. तेव्हां राजगुप्ताचे पारडे जरा हलके ठरले असते. राजगुप्ताने यावर सर्व बाजूंनी पूर्ण विचार केला आणि देवनाथला म्हटले, ''रंगसेनच्या उमेदवारापेक्षां माझा माणूस जास्त लायक आहे. कोणत्याही परिस्थितींत रंगसेनच्या माणसाला ही जागा मिळता कामा नये.'' असं म्हणून त्याने देवनाथला सावधगिरीचा इशारा दिला.

जे घडलं ते देवनाथने राजाला सांगितले. राजाने त्याला उलट सांगितले कीं, घाबरण्याचं कांहीही कारण नाही. नंतर राजाने रंगसेन व राजगुप्त या दोघांनाही बोलावले, व त्यांना म्हटले, ''देवनाथने सर्व माहिती जमा केली आहे. त्याच्या मताने नारायण नांवाची व्यक्ती या पदासाठी योग्य

आहे. आता तुम्हीच मला सांगा, कीं या अशा परिस्थितींत मी काय करुं?''

दोघांनी राजाला सांगितले कीं ते देवनाथच्या मताशी सहमत होते. तेव्हां चंद्रचूडने नाटकीपणाने दुःखी स्वरांत म्हटले, ''नारायणची माहिती मीही जमवली आहे. ती पाहून मला वाटतं कीं तुमचे उमेदवार जास्त चांगले आहेत. त्यांच्यापैकी कुणा एकाला आपण खजिनदाराच्या जागेवर नेमूं या.''

रंगसेन व राजगुप्तने लगेच एकदम म्हटले, ''महाराज, आमचं दोघांचं हेच मत आहे कीं देवनाथच्या निर्णयांत आम्ही अडथळा आणणार नाही.''

तेव्हां राजाने त्यांना समजावले, ''तुम्ही दोघेही माझे मेव्हणे आहात. तुमचा आनंद तोच माझाही आनंद आहे. देवनाथच्या मताबद्दल मी समाधानी नाही. माझी इच्छा आहे कीं जर खजिनदाराचे पद तुमच्या दोघांपैकी कुणाच्याही माणसाला देण्याऐवजी बिभीषणला देणे जास्त योग्य ठरेल. कारण, त्याच्या वडिलांनी हे पद मोठ्या विश्वासाने आणि जबाबदारीने सांभाळलेलं होतं. त्याचा अर्थ बिभीषण आमचा, आपला माणूस आहे - अगदी त्याच्या पित्याप्रमाणे योग्य आणि विश्वासपात्र! आता तुम्ही आमच्या माणसाला संधी द्या!''

रंगसेन व राजगुप्ताला वाटलं कीं राजा त्यांचा फार मान ठेवतो आहे; खजिनदाराच्या बाबतींत त्यांचे मत विचारले. म्हणून दोघांनीही बिभीषणची नेमणूक करण्यास संमती दिली, आणि त्याची त्याप्रमाणे नेमणूक झाली.

त्यानंतर राजाने वृद्ध मंत्रीला भेटून म्हटले, ''म्हणतात ना कीं साप छोटा असला तरी लाठी मोठीच असावी. तुमच्या सल्ल्यावरुन मलाही कळले कीं असल्या महत्वाच्या पण नाजूक बाबतींत राजनीतीचा उपयोग करायलाच हवा!''

वृद्ध मंत्र्याने समाधानाने हंसून राजाला सांगितले, ''महाराज, राजनीति कशीही वापरली तरी प्रजेच्या हितासाठी झटणाऱ्या राजाला ती शोभा देते. पण राज्यकर्ता जर स्वार्थी असला तर त्याच्या नांवाला ती कलंक ठरते. आपली राजनीति खरोखरीच प्रशंसेला पात्र आहे, महाराज!''

यशस्वीचा न्याय निवाडा

एके दिवशी यशस्वी राजाने दिवसभराचे काम पूर्ण केले व आता तो जेवायला जाणार, तेवढ्यांत एक ब्राह्मण त्याच्याकडे दर्शनासाठी आला.

''आजचं काम आता संपलंय. आता महाराज भेटणार नाहीत. उद्यां या आणि जे कांही सांगायचं आहे ते सांगा.'' द्वारपालकाने म्हटलं.

राजाने हे ऐकलं. त्याने 'जेवण वाढूं नकोस' अशी आचाऱ्याला आज्ञा दिली, आणि ब्राह्मणाला आंत बोलावले, व त्याचे काय काम आहे त्याबद्दल विचारपूस केली.

ब्राम्हणाने केविलवाण्या आवाजांत सांगितले, ''महाराज, देशविदेशी हिंडून, कष्ट उपसून, मोठ्या हिंमतीने मी सोन्याच्या दोनशे मोहरा जमा केल्या आहेत. या देशांतली परिस्थिती आता खूपच सुधारली आहे असं जेव्हां कळलं. तेव्हां मी मोठ्या आशेने इथे आलो आहे. रस्त्यांत मला चोरांनी अडवलं नाही. कुणीही माझे पैसे लुबाडण्याचा प्रयत्न केला नाही, कीं मला त्रास दिला नाही. काल संध्याकाळीं मी लवणोत्सवला पोंचलो. प्रवासामुळे मी खूप थकलो होतो म्हणून रात्रीं तिथेंच थांबलो. राजमार्गाच्या शेजारी एका बागेंत मी झोपलो. सकाळीं जेव्हां उठलो तेव्हां माझ्या हलगर्जीपणामुळें माझी मोहरांची थैली एका विहिरींत पडली. त्या विहिरीचे वरचे तोंड वेलींच्या जाळींनी पूर्णपणें झांकले गेले होते. तिथे खाली विहीर असेल अशी मला कल्पनादेखील आली नाही. मला विहिरींत उतरता येईना, आणि काय करावे ते सुचेना. तेव्हां तिथे एक माणूस आला व म्हणायला लागला, ''तुमची पैशाची थैली मी बाहेर काढून देईन. पण तुम्ही मला काय द्याल?'' मी त्याला काय उत्तर देणार होतो? मी त्याला म्हटलं, ''अरे, तुला कांही देण्याच्या परिस्थितींत मी नाही. पण त्यांतून तुला जेवढे हवे आहेत तेवढे मला तू दे.'' तो माणूस विहिरींत उतरला आणि त्याने ती थैली बाहेर काढली. त्यांतल्या मोहरांपैकी फक्त दोन मोहोरा त्याने मला दिल्या आणि उरलेल्या त्याने स्वतःला ठेवल्या. त्यावर मी खूप विरोध केला. तोपर्यंत बघे लोक खूप जमले होते. त्यांनी मलाच उलट सांगितले, ''यशस्वी राजाच्या राज्यांत जो शब्द दिला जातो त्याचे शब्दशः पालन झालेच पाहिजे.'' ह्या तर

२५ वर्षांपूर्वीची चांदोबात प्रकाशित झालेली कथा

माझ्यावर पूर्णपणे अन्याय झालेला आहे जर आपल्या राज्यांत असाच न्याय होत असेल तर आपल्या वाड्यासमोर बसून उपोषण करण्याखेरीज माझ्याजवळ दुसरा कोणताच मार्ग राहाणार नाही."

राजाने शांतपणे त्याचे बोलणें ऐकले आणि विचारले, "त्या माणसाचे नांव काय? तो काय करतो?"

"मी त्याला फक्त बघितलंय. त्याचं नांव, कामधंदा हे कांही मला ठाऊक नाही." ब्राम्हण अगदी हताश झाला.

"बरं तर! मी याच्यावर उद्या आवश्यक ती कारवाई, करीन. आत्ता माझ्याबरोबर भोजन करा आणि इथेंच रात्री विश्रांति घ्या." राजाने म्हटलं.

ब्राम्हणाने आनंदाने या निमंत्रणाचा स्वीकार केला आणि राजाबरोबर बसून स्वादिष्ट जेवणाचा आनंद मिळवला.

रात्रीं तो वाड्यावरच विश्रांतिसाठी राहिला. पण त्याला कांही नीट झोंप लागली नाही. आपले धन परत मिळेल कीं नाही, हीच चिंता त्याचे मन पोखरत होती.

दुसऱ्या दिवशी राजाने लवणोत्सवच्या सर्व नागरिकांना राजवाड्यावर येण्याचे निमंत्रण दिले. ब्राम्हणाने त्यांतल्यापैकीं त्या माणसाला लगेच ओळखले. राजाने चौकशी केली तेव्हां त्या माणसानेदेखील ब्राम्हणाने जे सांगितलं, तसंच सांगितलं. फिर्यादी आणि आरोपी यांनी सांगितलेली माहिती सारखी होती. तेव्हां महाराज आता काय निर्णय देतील हे कांही नागरिकांना समजेना. महाराजांनी आपला निर्णय सांगितला. "ब्राम्हणाला अठ्ठ्याणव मोहरा द्याव्यात आणि विहिरीतून थैली काढणाऱ्या माणसाला दोन मोहरा द्याव्यात."

नागरिकांनी जरा कुजबूज सुरुं केली. तेव्हां राजा त्यांना म्हणाला, "कधीकधी न्याय व अन्याय दोन्ही सारखेच असल्यासारखे वाटतात. त्यांतला फरक चाणाक्ष बुद्धिवंत सांगू शकतात. या ब्राम्हणाने असं नव्हतं म्हटलं, "तू देशील तेवढे मी घेईन!" उलट त्याने म्हटलं होतं, "तुला जेवढे हवे असतील, तेवढे मला दे!" या लोभी माणसाने ब्राम्हणाला फक्त दोन मोहरा दिल्या आणि उरलेल्या स्वतःकडे ठेवल्या त्यामुळे त्यांचा जो आपसांत निर्णय ठरला होता तो मोडला गेला."

असल्या गुंतागुंतीच्या गोष्टींत यशस्वी राजा अतिशय सूक्ष्म विचार करीत असे आणि मोठ्या हुशारीने न्याय-अन्यायाचा विचार करुन निर्णय घेत असे. म्हणून लोक म्हणत कीं यशस्वी राजाने पृथ्वीवर पुन्हां नव्या युगाचा प्रारंभ केला आहे.

काही वर्षे वनवासांत राहून शांतीदेव राजा जयानंद मुनींच्या आश्रमांत पोंचतात. तिथें राजकुमार मुनींच्याकडे सुरक्षित असून त्याची पत्नी मात्र आता हयात नाही हे त्याला समजतं. मुनींच्या सल्ल्यावरुन मुलाला बघण्याची इच्छा राजा आवरतो. प्रजा वीरसिंहाविरुद्ध बंड करते. प्रजेचा नेता वसंत आहे. सेनापती अमरसिंहाच्या शिपायांकडून राजा त्याचे रक्षण करतो.

आर्य

अज्ञात राजकुमाराचे रहस्य

चित्र : गांधीअय्या

